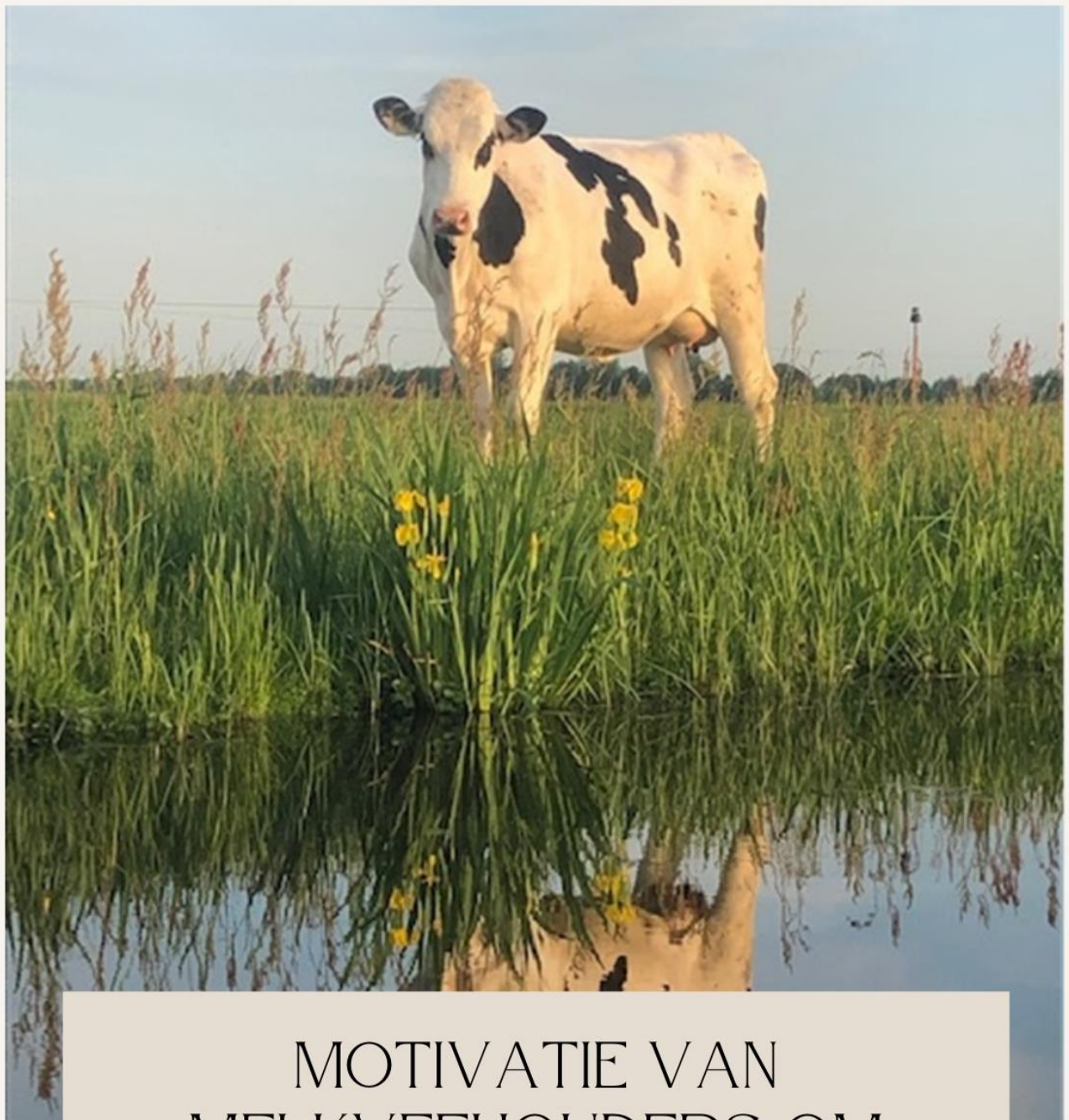

MOTIVATIE VAN
MELKVEEHOUDERS OM
KRUIDENRIJK GRASLAND TOE
TE PASSEN

Arjan Mulder

COLOFON

Afstudeerwerkstuk

Wat is de persoonlijke motivatie van melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?

Auteur:

Naam : Arjan Mulder
Opleiding : Agrarisch ondernemerschap Dier- en veehouderij
Adres : Westvlisterdijk 17
Woonplaats : 2855 AH, Vlist
Tel. : (06) 37180292
E-mail : Arjanmulder98@gmail.com

Opdrachtgever:

Schoolnaam : Aeres Hogeschool (Dronten)
Naam begeleider : Mevr. W. Van Dijk
Adres : Drieslag 4
Woonplaats : 8251 JZ, Dronten
Tel. : (088) 0206000
E-mail : W.van.dijk@aeres.nl

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

VOORWOORD

Voor u ligt mijn afstudeerwerkstuk, dit is een onderdeel van de opleiding Agrarisch Ondernemerschap Dier- en Veehouderij aan de Aeres Hogeschool te Dronten.

Het onderwerp van dit onderzoek is tot stand gekomen door interesse in kruidenrijk grasland. Deze interesse komt vanuit de praktijk doordat er op het thuisbedrijf geëxperimenteerd is met het inzaaien van verschillende kruidenmengsels. Hierbij liepen we tegen praktische obstakels aan zoals hoe te bemesten en de hoeveelheid opbrengst van deze kruiden percelen.

Ik wil Wietske van Dijk bedanken voor de hulp om tot een goed verslag te komen. Ik wil graag DLV Advies bedanken voor het beschikbaar stellen van data, en de feedback. In het bijzonder wil ik Edith van Oosterom bedanken voor de support om dit verslag tot een mooi geheel te komen.

Vlist, 16 Januari, 2023

SAMENVATTING

Tegenwoordig is er steeds meer aandacht voor de afname van de biodiversiteit. Melkfabrieken betalen meer voor de melk wanneer een ondernemer kruiden in het land heeft staan. Ook de regelgeving is meer gericht op kruiden, het nieuwe GLB belooft boeren die werken met kruiden. In droge periodes groeien kruiden beter door dan gras door de lange penwortel van de kruiden. Ook hebben de kruiden een andere mineralen samenstelling dan gras, wat positief is voor de koe.

De ervaringen met kruidenrijkgrasland verschilt per ondernemer, net zoals de motivatie van de ondernemers verschilt. Daarom is de hoofdvraag in dit onderzoek: “Wat is de persoonlijke motivatie van melkveehouders om kruidenrijkgrasland in te passen in hun bedrijfsvoering?” Kruidenrijkgras inpassen in de bedrijfsvoering vraagt om vakmanschap. De resultaten die de ondernemers behalen met kruiden hebben invloed op de motivatie van de ondernemers om te werken met de kruiden.

Om te onderzoeken wat de motivatie is van de ondernemers is er gekozen om bij acht verschillende veehouders een semigestructureerd interview te doen. De volgende onderwerpen zijn aan bod gekomen: de bedrijfstechnische effecten van kruiden, de strategische overwegingen en idealistische overwegingen. De geïnterviewde veehouders komen uit de provincie Utrecht van verschillende grondsoorten. De helft van de geïnterviewde veehouders heeft een biologisch bedrijfsvoering, de andere veehouders hebben een gangbaar bedrijf. Na het afnemen van de interviews zijn deze gecodeerd om te onderzoeken of er verbanden zijn tussen de gegeven antwoorden.

De ondernemers benoemen dat kruiden zorgen voor een toekomstbestendiger bedrijf. Dit komt doordat de onderneming financieel beter resultaat behaalt met kruiden. Dit komt door de goede opbrengst ondanks droogte en een hogere melkprijs. Daarnaast zorgt het voor minder input van (kunst) mest en dus lagere kosten. De idealistische motivatie van veehouders om met kruiden te werken is: verdienmodel, verantwoordelijkheid en werkplezier. Het valt op dat biologische bedrijven meer gedreven zijn uit idealen om kruiden te verbouwen ten opzicht van gangbare bedrijven. Gangbare bedrijven zijn meer financieel gedreven. Hun motivatie is voornamelijk om meer melkgeld te kunnen ontvangen.

De informatie uit de interviews komen gedeeltelijk overeen met de literatuur. Uit de uitkomsten van de interviews is te merken dat er verschillen zijn tussen de ondernemers. Een gedeelte van de ondernemers doen kruiden telen uit idealen en anderen doen het voor het geld. De geïnterviewde bedrijven zijn allemaal al actief met productieve kruiden. Voor het vervolgonderzoek is aan te raden om ook ondernemers uit andere regio's te interviewen, net zoals bedrijven die werken met bio divers kruiden.

SUMMARY

Nowadays, more and more attention is paid to the decrease in biodiversity. Dairies pay more for the milk when an entrepreneur has herbs on the land. The regulations are also more focused on herbs, the new GLB rewards farmers who work with herbs. In dry periods, herbs grow better than grass due to the long taproot of the herbs. The herbs also have a different mineral composition than grass, which is positive for the cow.

The experiences with herb-rich grassland differ per entrepreneur, just as the motivation of the entrepreneurs differs. That is why the main question in this study is: "What is the personal motivation of dairy farmers to integrate herb-rich grassland into their farm management?" Integrating herbaceous grass into business operations requires craftsmanship. The results that the entrepreneurs achieve with herbs influence their motivation of the entrepreneurs to work with the herbs.

To investigate the motivation of the entrepreneurs, it was decided to conduct a semi-structured interview with eight different livestock farmers. The following topics were discussed: the business effects of herbs, strategic considerations, and idealistic considerations. The interviewed livestock farmers come from the province of Utrecht from different soil types. Half of the interviewed farmers have an organic business, the other farmers have a conventional business. After conducting the interviews, they were coded to investigate whether there are connections between the answers given.

The entrepreneurs mention that herbs ensure a more future-proof company. This is because the company achieves better financial results with herbs. This is due to the good yield despite drought and a higher milk price. In addition, it ensures less input of (artificial) manure and therefore lower costs. The idealistic motivation of livestock farmers to work with herbs is the revenue model, responsibility, and job satisfaction. It is striking that organic companies are more driven by ideals to grow herbs compared to conventional companies. Conventional companies are more financially driven. Their motivation is mainly to be able to receive more milk money.

The information from the interviews partly corresponds to the literature. The results of the interviews show that there are differences between entrepreneurs. Some entrepreneurs grow herbs out of ideals and others do it for the money. The interviewed companies are all already active with productive herbs. For follow-up research, it is advisable to also interview entrepreneurs from other regions, just like companies that work with biodiverse herbs.

INHOUD

COLOFON	3
VOORWOORD	4
SAMENVATTING	5
SUMMERY	6
1. INLEIDING	8
1.1 Aanleiding	8
1.2 Theoretisch kader	11
1.3 Hoofd- en deelvragen	14
1.4 Afbakening	14
2. MATERIAAL EN METHODE	15
3. RESULTATEN	16
3.1 Deelvraag 1	17
3.2 Deelvraag 2	19
3.3 Deelvraag 3	22
3.4 Overige bevindingen	24
4 DISCUSSIE	25
5 CONCLUSIE	27
5.1 Welke bedrijfstechnische effecten noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?	27
5.2 Welke strategische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?	27
5.3 Welke idealistische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in het passen in hun bedrijfsvoering?	28
5.4 Wat is de persoonlijke motivatie van melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering	28
5.5 Aanbevelingen	29
BIBLIOGRAFIE	30
CHECKLIST SCHRIFTELIJK RAPPORTEREN	32
BIJLAGE 1 INTERVIEW	34
1. Respondent 1	35
2. Respondent 2	37
3. Respondent 3	39
4. Respondent 4	41
5. Respondent 5	43
6. Respondent 6	45
7. Respondent 7	47
8. Respondent 8	49
BIJLAGE 2 CODEREN	50

1. INLEIDING

1.1 AANLEIDING

De Nederlandse melkveehouderijsector staat volop in de belangstelling door het stikstofprobleem in Nederland. Stikstofneerslag in de vorm van ammoniak en stikstofoxiden zorgen voor verslechtering van natuur- en waterkwaliteit. In de natuur leidt de stikstofneerslag tot verlies aan biodiversiteit. De melkveehouderij heeft een negatieve invloed op de natuur door de uitstoot van ammoniak (Evers et al., 2019). De politiek is zoekende hoe uit deze impasse te komen, om de stikstofneerslag te verminderen bij stikstofkwetsbaren natuurgebieden. Nu de overheid zoekend is naar oplossing, zijn er veel plannen aangedragen om bijvoorbeeld de melkveehouderij in gebieden dicht bij stikstof gevoelige natuur te laten extensiveren. Dit wil de overheid bereiken door piek belaster uit te kopen en de andere bedrijven in deze buurt de grond te laten gebruiken. Op deze manier kunnen de bedrijven extensiveren en hierdoor de stikstof uitstoot per hectare verlagen en de biodiversiteit te vergroten. Door agrarische grond extensiever te bewerken is het mogelijk om 1 tot 5 % biodiversiteit winst te behalen (Hoek et al., 2021).

Door de toenemende efficiëntie in de landbouw is de biodiversiteit in graslanden afgenomen. Door meer biodiversiteit in te passen in de bedrijfsvoering kan de melkveehouderij een bijdrage leveren aan meer biodiversiteit in het agrarisch gebied. Kruidenrijke graslanden bieden daarvoor goede kansen. Kruiden in grasland waren vroeger meer aanwezig dan nu in het huidige grasland. Uit een onderzoek van Wagenaar et al. (2017) kwam naar voren dat er 453 verschillende plantensoorten waren op 1577 graslanden in Nederland net na de tweede wereldoorlog. Hiervan kwam op meer dan tien percelen 142 verschillende plantensoorten voor. Hiervan waren er 60 grassoorten, 27 kruiden en 55 schijngrassen (Wagenaar et al., 2017). Er is een Deltaplan Biodiversiteitsherstel opgesteld met als doel te werken aan biodiversiteit herstel. De partijen die hier aan meewerken zijn: Natuurorganisaties, boeren, wetenschappers, banken en bedrijven die zich bewust zijn van de biodiversiteit afname. Deze organisatie doet projecten om biodiversiteit te verbeteren, zowel in de stad als op het platteland. Door dit initiatief neemt de bekendheid om mee te doen om kruiden in te zaaien toe, wat positief is voor de biodiversiteit (Hiel & Souwerbren, 2022).

Er zijn verschillende soorten kruidenrijkgraslanden. Dit is op te delen in agro-functioneel grasland en bio-

Biodiverse kruidenrijke graslanden		Agro-functionele kruidenrijke graslanden
Extensief kruidenrijk grasland	Planet proof synoniem	Productief kruidenhoudend grasland
Bevorderen biodiversiteit door grotere diversiteit aan planten, insecten en boerenlandvogels	Doel	Verbeteren bodemstructuur en bodemleven, gewasproductie, droogteresistentie, stikstofbinding, voederwaarde en koegezondheid
Biodiversiteit. Binnen het ANLb: broed- en opgroei biotoop voor weidevogels	Functie primair	Gewasproductie voor vee
Gewasproductie voor vee	Functie secundair	Biodiversiteit
Extensief grasland met inheemse kruiden en grassen en een open en gevarieerde vegetatiestructuur	Kenmerken	Productief grasland met merendeels veredelde grassen, kruiden, vlinderbloemigen
Bemesting enkel met vaste mest en uitgesteld maaibeheer t.b.v. aanwezige planten, insecten en broedvogels en opgroeiende kuikens 2-3 maai- of weidesneden per jaar	Beheer	Meerdere drijfmestgiftten (bij voorkeur) geen kunstmest 4-5 maai- of weidesneden per jaar
Reukgras, kamgras, beemdlangbloem, zachte dravik, rood zwenkgras, gestreepte witbol en fioringras	Meest voorkomende grassoorten	Engels raaigras, timotheegras, rietzwenk en kropaar
Scherpe boterbloem, veldzuring, pinksterbloem, paardenbloem, gewone hoornbloem en klavers	Meest voorkomende kruiden	Cichorei, smalle weegbree, karwij, duizendblad en vlinderbloemigen zoals rode klaver, witte klaver en rolklaver
4 – 8 ton ds ha ⁻¹	Productie	10 – 14 ton ds ha ⁻¹

diverse grasland zie

Tabel 1 voor de verschillen. Op agro-functioneel graslanden groeien kruiden die gezaaid zijn en gunstig zijn voor de groei en gezondheid van het vee. Bij bio-diverse graslanden ligt de focus op de botanische samenstelling van de grasmat, om bijvoorbeeld beter leefgebied te creëren voor de weidevogels (Jansma, et al., 2021). Bio-diverse graslanden zijn in te delen in verschillende fase van verschraling. Deze fase zijn te herkennen aan de planten die er groeien, want die geven de mate van droogleging en de voedselrijkdom aan. Bij bloemrijkgrasland (verschralingen fase 4) is een droge stof opbrengst tussen de drie en zes ton droge stof haalbaar. Terwijl een perceel grasland met enkel engels raaigras een opbrengst van twaalf ton haalbaar is (Schipper et al., 2014). Hiervoor kunnen ondernemers een beheersvergoeding krijgen vanuit het ANLb (Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer) (Bij12, 2022). Bij deze percelen is het een uitdaging om het voer efficiënt te gebruiken in het agrarische bedrijf. Dit komt mede doordat deze kruiden een lagere verteerbaarheid hebben, en hierdoor het voer minder efficiënt omgezet kan worden in het dier (Wagenaar et al., 2017). Het gevolg hiervan is dat er meer voer uit andere bronnen gevoerd moet worden, om tot een compleet rantsoen te komen om de melkproductie op peil te houden (Jansma, et al., 2021).

Biodiverse kruidenrijke graslanden		Agro-functionele kruidenrijke graslanden
Extensief kruidenrijk grasland	Planet proof synoniem	Productief kruidenhoudend grasland
Bevorderen biodiversiteit door grotere diversiteit aan planten, insecten en boerenlandvogels	Doel	Verbeteren bodemstructuur en bodemleven, gewasproductie, droogteresistentie, stikstofbinding, voederwaarde en koegezondheid
Biodiversiteit. Binnen het ANLb: broed- en opgroei biotoop voor weidevogels	Functie primair	Gewasproductie voor vee
Gewasproductie voor vee	Functie secundair	Biodiversiteit
Extensief grasland met inheemse kruiden en grassen en een open en gevarieerde vegetatiestructuur	Kenmerken	Productief grasland met merendeels veredelde grassen, kruiden, vlinderbloemigen
Bemesting enkel met vaste mest en uitgesteld maaibeheer t.b.v. aanwezige planten, insecten en broedvogels en opgroeiende kuikens 2-3 maai- of weidesneden per jaar	Beheer	Meerdere drijfmestgiftten (bij voorkeur) geen kunstmest 4-5 maai- of weidesneden per jaar
Reukgras, kamgras, beemdlangbloem, zachte dravik, rood zwenkgras, gestreepte witbol en fioringras	Meest voorkomende grassoorten	Engels raaigras, timotheegras, rietzwenk en kropaar
Scherpe boterbloem, veldzuring, pinksterbloem, paardenbloem, gewone hoornbloem en klavers	Meest voorkomende kruiden	Cichorei, smalle weegbree, karwij, duizendblad en vlinderbloemigen zoals rode klaver, witte klaver en rolklaver
4 – 8 ton ds ha ⁻¹	Productie	10 – 14 ton ds ha ⁻¹

Tabel 1 verschil biodivers kruidenrijk grasland v.s. agro-functioneel kruidenrijk grasland (Jansma, et al., 2021).

De Nederlandse melkveehouderij sector teelt voornamelijk agro functioneel kruiden, in figuur 1 zijn de verschillen te zien. De agrofunctionele kruiden hebben een goede drogestof opbrengst en bevordert de biodiversiteit. Een ander voordeel van deze kruiden is dat ze positief effect kunnen hebben op de gezondheid van het vee (Laldi et al., 2012). Daarnaast kunnen veehouders door een gedeelte van hun percelen in te zaaien met deze mengsels voldoen aan bepaalde melkconcepten wat extra melkgeld oplevert. Ook is het verbeteren van de biodiversiteit belangrijk om maatschappelijk verantwoord te ondernemen.

Uit het onderzoek van Rietveld (2018) komt naar voren dat er in de afgelopen 27 jaar een afname van 30% van de insecten heeft plaats gevonden. Een van de oorzaken die in dit onderzoek genoemd wordt is de afname van de diversiteit van de grasmatten. Insecten hebben baat bij kruiden die bloeien, want hier halen ze hun voedsel.

In de huidige melkveehouderij staat het gebruik van kruidenrijk grasland steeds meer in de belangstelling bij melkveehouders. Dit komt mede door bewustwording van de afnemende biodiversiteit en welke rol de landbouw hierin kan spelen. De stimulans van melkverwerkers om melkveehouders te belonen bij het toepassen van kruidenrijk grasland stimuleert het gebruik van kruidenrijk grasland. Voorbeelden van deze stimulans zijn: het PlanetProof keurmerk, Weideweelde, Boeren van Amstel. Daarnaast verandert de vraag van retail en de consument, zij vinden het steeds belangrijker dat er aandacht is voor het verbeteren van de biodiversiteit. Door deze veranderende vraag vanuit de consument is de agrarische ondernemer bereid om zich in te zetten voor een verbetering van de biodiversiteit (Bredenoord, et al., 2020). Daarnaast zijn er praktijkvoorbeelden waarin de voordelen voor de agrarische ondernemer in beeld komen. Ook de persoonlijke motivatie van de ondernemers is belangrijk. Het toepassen van kruidenrijk grasland op het melkveebedrijf is een nieuwe ontwikkeling. Over de bedrijfsvoering is er het een en ander bekend wat de voor- en nadelen zijn. De persoonlijke motivatie van ondernemers komt weinig tot niet voor in onderzoeken, terwijl de motivatie van de ondernemer mogelijk wel gevolgen heeft voor het resultaat van het kruidenrijk grasland.

Figuur 1: Verschil biodivers en agro-functioneel kruiden (Jansma, et al., 2021)

Kruidenrijk grasland kan ingericht en beheerd worden voor zoveel mogelijk biodiversiteit, of juist meer met een nadruk op agro-functionaliteit, of een mix van beide.

1.2 THEORETISCH KADER

Melkveehouders die kiezen voor het toepassen van kruidenrijk grasland doen een vernieuwende keuze in hun bedrijfsvoering. Over de voor- en nadelen is al wel gepubliceerd. Kruidenrijke graslanden op een melkveebedrijf bieden een aantal voordelen, maar hebben ook nadelen. De voordelen zitten bijvoorbeeld in de bijdrage aan bodemstructuur en samenstelling, mineralen in het gewas en smakelijkheid, biodiversiteit. Nadelen zijn bijvoorbeeld kosten, persistentie van kruiden in intensief grasland, inkuilverliezen. In onderstaande alinea's worden deze voor- en nadelen verder uitgewerkt.

Beworteling

Verschillende kruiden in het land geven een positief effect op de bodemstructuur. Dit komt doordat er verschil zit tussen kruiden in het wortelstelsel. Verschillende kruiden in het land zorgen voor een combinatie van een grove en fijne wortel, met verschil tussen vertakkingen. Dit maakt de poriën in de grond groter. Hierdoor heeft kruidenrijk grasland een beter water bufferend vermogen. Daarnaast is de doorlaatbaarheid beter, wat ervoor zorgt dat de grond veel neerslag beter kan verwerken. Ook de lengte van de wortel verschilt tussen kruiden dit heeft een positief effect op de opname van nutriënten en vocht uit diepere lagen (Wagenaar et al., 2017). Een betere opname van nutriënten zorgt ervoor dat de kans op uitspoeling van deze nutriënten afneemt. Uitspoeling van nutriënten moeten volgens de Kaderrichtlijn Water in 2027 voldoen aan de gestelde normen, op dit moment worden deze normen voornamelijk in de zandgebieden niet behaald (Bij12, 2022).

Organische stof vastlegging

Uit onderzoek van (Lange, et al., 2015) op een braak perceel dat ingezaaid werd met verschillende hoeveelheden kruiden, kwam naar voren dat de koolstof vastlegging toenam. De toename van koolstofvastlegging was sterk gecorreleerd aan de diversiteit van hoeveelheid plantensoorten. Ook was er een positief effect op de bodemmicro-organisme gemeten. De fijne wortelkoolstof en microbiële activiteit zijn de belangrijkste redenen die het koolstof vastlegging stimuleert. De microbiële activiteit van de bodem heeft een direct positief effect op de koolstof vastlegging. De microbiële activiteit van de bodem wordt positief beïnvloedt door een dichtere vegetatie, hierdoor vermindert de verdamping van de bovengrond. Een stikstof bindend gewas werkt positief op de koolstof vastlegging. Dit komt doordat de stikstof vastlegging zorgt voor betere groei van de biomassa boven en onder de grond (Lange, et al., 2015).

Opbrengst kruidenrijk grasland

Uit onderzoek van (Jansma, et al., 2021) komt naar voren dat er in kruidenrijke mengsels hogere gehalte zink en koper zit. Ook het eiwitgehalte in het kruidenrijke gras is hoger, dit komt mede door de vlinderbloemige soorten. Een hogers eiwit gehalte in het kruidenrijk gras zorgt ervoor dat er minder eiwit aangekocht hoeft te worden. Productief kruidenrijk grasland groeit in de droge periode beter door, dit komt mede door de diepere beworteling van de kruiden. Dit is gunstig voor een hoge drogestof opbrengst. Een nadeel van een kruidenmengsel met gras is dat er in periode van droogte de kruiden de meeste vocht uit de bodem kan trekken en hierdoor minder vocht beschikbaar is voor het gras. Hierdoor treedt er verdringing op van kruiden wat zorgt dat er minder gras tussen de kruiden staat (Gerestein, 2022).

Uit metingen kwam naar voren dat kruidenrijk grasland met drijfmest gift maar zonder kunstmest betere productie had dan een regulier graszaadmengsel. Deze proef is uitgevoerd op droge zandgrond (Jansen et al., 2022).

Biodiversiteit

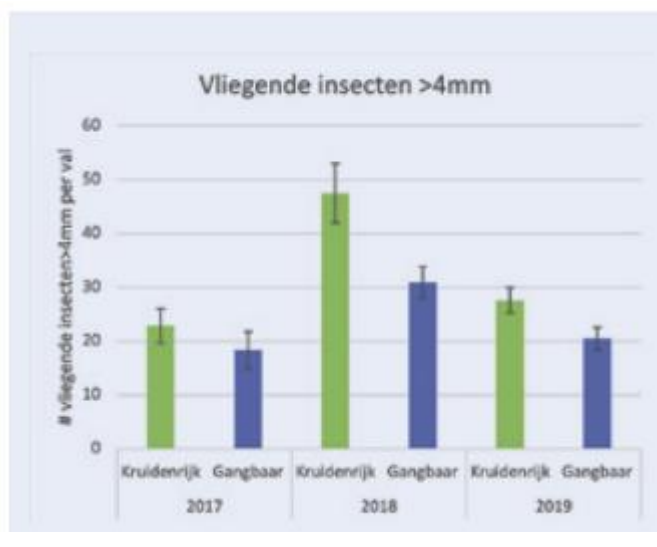
Kruidenrijk grasland heeft een positief effect op de biodiversiteit. De invloed op biodiversiteit is voornamelijk afhankelijk van de botanische samenstelling van het grasland. Bij veel diversiteit in planten is de bloeiperiode van de planten wisselend, waardoor er gemiddeld langer kruiden in de bloei staan die insecten aantrekken. In figuur 2 is een 3-jarig onderzoek te zien die op 5 melkveebedrijven is uitgevoerd (Jansma, et al., 2021).

Voor weidevogels is het belangrijk om voldoende voedsel te vinden, deze vogels zijn het meest gebaat bij grotere insecten. Daarnaast is het belangrijk dat het gewas niet te zwaar wordt als er kuikens van de weidevogels rondlopen, Dit kost anders veel energie om door het gewas te kunnen lopen (Jansma, et al., 2021).

Insecten die op de rode lijst staan zoals: spinnen, vlinders, kevers en bestuivers hebben belang bij kruiden. De soorten kruiden die waardevol zijn voor insecten en vlinders zijn: witte en rode klaver, smalle weegbree, karwij, luzerne, gewone rolklaver en paardenbloem. Deze kruiden komen ook veel voor in productieve kruidenmengsels. De kruiden hebben het meest effect op de insecten als ze in bloei zijn (Melman, et al., 2014). De insecten die voordeel hebben van kruiden, hebben effect op andere lagen van de voedselketen zoals: vogels, amfibieën en planten die bestuift worden (Boeschoten, 2021).

Voeding

Kruiden kunnen de smakelijkheid verbeteren van het gewas. Kruiden zorgen in het najaar voor minder tot geen kroonroest in het gras, dit maakt dat de totale voeropname omhooggaat. Kruidenrijk gras bevat meer mineralen, dit geeft meer anorganisch stof. Hierdoor valt de VEM-bepaling van het voer lager uit. Dit komt doordat er andere eiklijn gebruikt moeten worden om dit goed te kunnen bepalen. De lagere VEM hoeft in de praktijk geen belemmering te zijn. In Tabel 2 Voederwaarde van kruiden (Boeschoten, 2021) is te zien dat kruiden niet slecht scoren op voederwaarde. Uit onderzoek komt naar voren dat 25 tot 30 % kruiden in het rantsoen positief effect heeft op de droge stof opname, en geen gevolgen heeft voor de melkproductie (Boeschoten, 2021).

Figuur 2 Het aantal vliegende insecten >4 mm op gangbare en kruidenrijk graslanden in de jaren 2017, 2018 en 2019. De staafgrafieken geven het gemiddelde weer.

	n	VEM	Ruwe celstof g/kg ds	Ruw eiwit g/kg ds	DVE	OEB
Gras	17	896	257	155	87	0
Witte klaver	15	953	208	243	118	55
Cichorei	12	874	232	168	86	13
Smalle weegbree	12	855	205	151	78	3
Duizendblad	7	899	208	199	98	33
Paardenbloem	2	935	118	198	94	39

Tabel 2 Voederwaarde van kruiden (Boeschoten, 2021)

Diergezondheid

Kruidenrijk grasland werkt positief op de gezondheid van het vee. Smalle weegbree en cichorei hebben een antibacteriële werking en verbetert de pens werking. Smalle weegbree werken remmend op de groei van maag- en darmwormen (Pena-Espinoza, Thamsborg, Desrués, Hansen, & Enemark, 2016). In een onderzoek naar de bijdrage van kruiden op de dier dag dossering komt naar voren dat dieren die op een bedrijf lopen met meer kruiden in het land lagere dier dag dosering heeft (Wagenaar et al., 2012).

Bemesting

De gewasopbrengsten van agro-functionele kruidenrijk gras geven een opbrengst die bijna even hoog is als een gangbaar raaigras mengsel (Bruinenberg, 2003). Door de vlinderbloemige in het gewas, is het gewas in staat om stikstof te binden uit de lucht. Hierdoor is het gebruik van kunstmest niet nodig in deze mengsels. Bij een kunstmest prijs van 800 euro de ton (KAS) is het een besparing van 590 euro. Wel is het aan te raden om deze mengsels drijfmest toe te dienen, of het liefst vaste mest. Hierbij niet te grote hoeveelheden, te veel stikstof gaan de kruiden weg en neemt gras de overhand (Manhoudt et al., 2020).

Zaaien

Kruiden kunnen het beste gezaaid worden op percelen die schraal zijn, dit zorgt ervoor dat de kruiden meer de kans kunnen krijgen om te groeien. Percelen met zware onkruidruk zijn minder geschikt om kruiden in te zaaien. Wanneer er kruiden gezaaid is, is het niet mogelijk om een onkruid bespuiting uit te voeren. Ook heeft onkruid meer kans als de grond opnieuw los gemaakt wordt (Boeschoten, 2021).

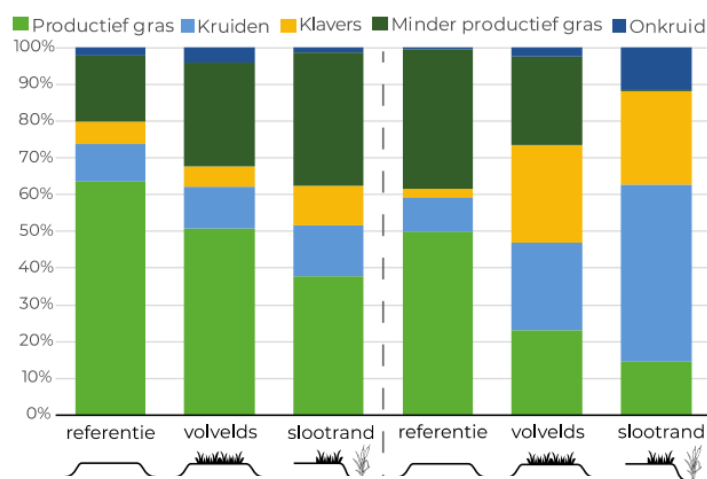
Wanneer een hectare land opnieuw inzaai met raaigras, kost dit rond de 300 euro per hectare. Bij productief kruidenrijk kost het 450 euro per hectare. Hierbij moet er gelet worden dat bij het inzaaien geen ontmenging ontstaat, dit heeft namelijk een negatief invloed op het inzaai resultaat. Voor de manier van inzaaien zijn er verschillende mogelijkheden. De optimale diepte om het zaadje in de grond te leggen is niet dieper dan 2 keer de grootte van het zaadje (Boeschoten, 2021).

Behouden

Om kruiden in het perceel te kunnen houden is het belangrijk om de kruiden elk jaar een keer te laten bloeien waardoor er nieuw zaad in de grond komt. Wanneer dit niet gebeurt is het belangrijk om eens in de twee jaar door te zaaien met kruiden. Er zijn kruiden zoals de chicorei wat een tweejarig gewas is. Dit betekent dat als er niet bij gezaaid wordt, de plant in twee jaar weg is. Verder is het belangrijk om de kruiden niet dieper dan 8 cm af te grazen of te maaien (Boeschoten, 2021).

Uit een onderzoek van Boeschoten (2021) komt naar voren dat kruiden zaaien langs slootkanten, met name in het veengebied, het beste resultaat geeft. In figuur 3 is ook te zien dat kruiden goed blijven staan in de slootkanten. Dit komt doordat deze schraler zijn door het minder bemesten van slootkanten.

Figuur 3 kruiden inzaaien in slootkant V.S. volvelds (Boeschoten, 2021)

1.3 HOOFD- EN DEELVRAGEN

In de literatuur is er veel bekend over kruidenrijk grasland en wat voor effecten de kruiden hebben. Dit is te lezen in het theoretisch kader wat in de vorige paragraaf geschetst is. Naast allerlei (teelt) onderzoeken die gedaan zijn naar de kruiden, is er weinig bekend over de zachte kant om kruidenrijk grasland toe te passen, ook wel de persoonlijke kant genoemd. De persoonlijke ervaring met kruidenrijk grasland heeft mogelijk effect op het handelen van de ondernemer. Daarom is het van belang om in beeld te hebben wat de persoonlijke ervaringen van ondernemers zijn, en inzicht te krijgen wat dit voor invloed is op de onderneming. Dit onderzoek is uitgevoerd in overleg met DLV Advies. DLV advies geeft advies over mest en mineralen, en verzorgen studiegroepen met onderwerpen over kruidenrijkgraslanden. Voor hen is het van belang om te horen hoe andere ondernemers kijken naar de kruiden op het bedrijf. Hierbij komt er meer inzicht waarom ondernemers kiezen voor kruiden. Via een semi-gestructureerd interview met ondernemers is onderzocht wat de persoonlijk motivatie van melkveehouders is om kruidenrijk grasland in te passen. De vragen die gesteld zijn, zijn te vinden in bijlage 1.

De hoofdvraag is: Wat is de persoonlijke motivatie van melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?

Deze hoofdvraag wordt beantwoord door drie deelvragen:

1. Welke bedrijfstechnische effecten noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering? (Denk hierbij effecten op de koe/gezondheid/ groei/ melkproductie, bodem en economie)
2. Welke strategische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?
3. Welke idealistische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?

Het doel van het rapport is het beantwoorden van de drie deelvragen door een semi-gestructureerd interview. Het doel is om de achterliggende motieven van ondernemers naar boven te halen. En hierdoor meer inzicht te krijgen in wat helpt en wat hindert bij het toepassen van kruidenrijk grasland.

1.4 AFBAKENING

In dit rapport is onderzocht wat de motivatie van ondernemers is om te gaan werken met kruidenrijk grasland. Hierbij is er specifiek gekeken wat de bedrijfstechnische effecten zijn van kruidenrijk grasland, en de strategische- en idealistische overwegingen om kruidenrijk grasland in te passen in de bedrijfsvoering. De geïnterviewde ondernemers zijn aangesloten bij het project: Verdienen met duurzame veehouderij Utrecht. De acht geïnterviewde bedrijven zijn gevestigd in de provincie Utrecht deze bedrijven zitten op verschillende grondsoorten, namelijk kleigrond, zandgrond en veengrond. Er is gekozen om deze ondernemers te interviewen omdat deze ondernemers al meerdere jaren werken met agro-functionele kruidenrijk grasland.

2. MATERIAAL EN METHODE

Om antwoord te geven op de hoofdvraag, is ervoor gekozen om de hoofdvraag op te delen in drie deelvragen. In dit hoofdstuk is er beschreven hoe de deelvragen beantwoord zijn.

De deelvragen zijn beantwoord door een semigestructureerd interview, hierbij zijn er vragen per deelvraag gemaakt. De ondernemers die geïnterviewd zijn, zijn met hun bedrijf betrokken bij het project: verdienen met duurzame veehouderij Utrecht. Dit project loopt nu drie jaar. Naast ondernemers zijn er bij dit project ook loonwerkers betrokken. Bij het project lag in de eerste jaren de focus op kruiden in het land in te zaaien of door te zaaien. Nu ligt de focus op de kruiden in het perceel te behouden. De geïnterviewde ondernemers zijn ondernemers die bewust bezig zijn met kruiden. Hierdoor is het mogelijk dat de uitkomst van het interview geen afspiegeling is van andere agrarische ondernemers. Maar doordat deze ondernemers actief bezig zijn met de kruiden kunnen andere ondernemers die mogelijk kruiden willen in hun gras leren van deze ondernemers. Daarom is het goed om deze boeren te interviewen.

Er zijn acht ondernemers geïnterviewd om de deelvragen te beantwoorden. De vragen die aan de ondernemers gesteld zijn, zijn te vinden in bijlage 1. Tijdens het afnemen van de interviews is er geprobeerd dieper op de antwoorden in te gaan, door open vragen te stellen om erachter te komen wat de achterliggende gedachte en handelswijze achter het antwoord is. Tijdens het afnemen van de interviews met de ondernemers, zijn de interviews opgenomen. Zo konden de interviews nadien worden teruggeluisterd. De interviews zijn volledig uitgeschreven en vervolgens gecodeerd. Het coderen is apart per deelvraag gedaan. Door het coderen is het overzichtelijk geworden wat de ondernemers gezegd hebben. In bijlage 1 zijn de interviews te vinden en in bijlage 2 de codering van de interviews.

De setting van het onderzoek is bij de ondernemers thuis aan de keukentafel. Hierbij zijn de gesprekken opgenomen via de mobiel. De gesprekken zijn uitgewerkt door deze uit te typen, ook wel transcriberen genoemd. Hierbij is er gekozen om woordelijk te transcriberen. Dit heeft als voordeel dat wat er gezegd wordt uit getypt wordt, maar aarzelingen en stopwoordjes zijn genegeerd. Na het transcriberen is het interview inductief gecodeerd worden. Door bepaalde signaalwoorden te koppelen aan de gestelde vragen kan er gestructureerd en kort aangegeven worden wat de antwoorden van ondernemers zijn (Dingemanse, 2022).

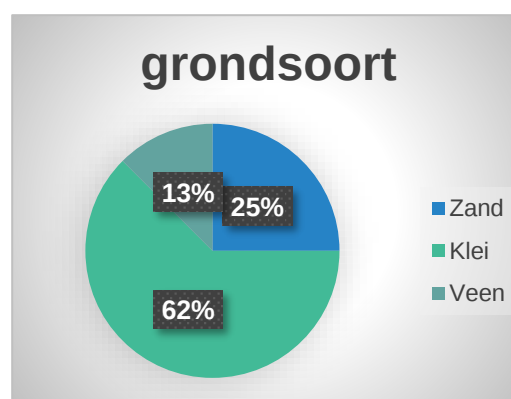
3. RESULTATEN

In dit hoofdstuk zijn de resultaten uit de interviews te vinden, de resultaten zijn tot stand gekomen door de interviews te coderen dit is te vinden in bijlage 2. De resultaten zijn in verschillende kopjes per deelvraag uitgewerkt. De bedrijfsgegevens komen als eerst voorbij zodat er een goed beeld is van de bedrijven die geïnterviewd zijn.

Bedrijfsgegevens

De geïnterviewde ondernemers zijn gevestigd op verschillende grondsoorten, te weten: zand, klei en veen. Uit figuur 5 blijkt dat de meeste bedrijven, namelijk vijf van de acht bedrijven op kleigrond gevestigd zijn. Eén bedrijf is op veengrond gevestigd en twee bedrijven op zandgrond. In tabel 3 zijn de bedrijfsgegevens van de ondernemers die geïnterviewd zijn weergegeven. De meeste bedrijven hebben een gedeelte van hun grond kruiden staan. Van de geïnterviewde ondernemers heeft de helft een biologisch bedrijf. De vier biologische ondernemers hebben alle vier een leeftijd van vijftig jaar of ouder, de gangbare ondernemers zijn allemaal jonger als 50 plus.

Figuur 4: Grondsoort verdeling

Respondent	Soort bedrijf	Grondsoort	Aantal koeien	Totaal aantal ha	Totaal aantal ha kruiden	% kruiden
1	Gangbaar	Veen/klei	115	72	3	4.1%
2	Gangbaar	Klei	120	70	3	4.2%
3	Biologisch	Klei	135	70	7	10%
4	Gangbaar	Veen	80	50	9	18%
5	Gangbaar	Klei	129	57	22	38.6%
6	Biologisch	Zand	55	35	35	100%
7	Biologisch	Klei	150	77	20	26%
8	Biologisch	Zand	50	35	15	42.9%

Tabel 3 Bedrijfsgegevens van de ondernemers

3.1 DEELVRAAG 1

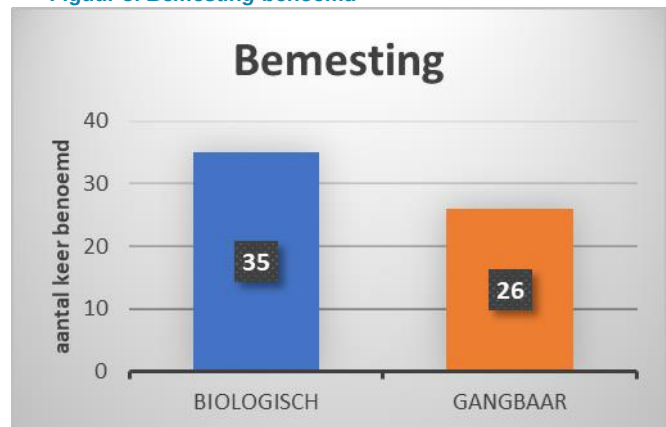
Deelvraag 1 is: **Welke bedrijfstechnische effecten noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?** Bij deze deelvraag is er ingegaan op de bedrijfstechnische kant van kruidenrijk grasland. Bij het axiaal coderen zijn de antwoorden ingedeeld in zeven onderwerpen die naar voren kwamen namelijk: bemesting, biodiversiteit, bodem, ervaring met kruidenrijkgrasland, gezondheid, groeien en voeding deze onderwerpen zijn hieronder verder toegelicht. Per onderwerp is er onderzocht hoe vaak dit ter sprake kwam in de interviews. Dit is uitgewerkt in twee groepen: namelijk de biologische bedrijven en de gangbare bedrijven.

Bemesting

Op de juiste manier en de juiste hoeveelheid bemesten is belangrijk om de kruiden te behouden. Dit kwam ook meerdere keren voor in het interview. In figuur 6 is de verdeling te zien dat de biologische bedrijven het vaakst over bemesting praten. Biologische bedrijven noemde bemesting in het interview 35 keer. De gangbare bedrijven noemde 26 keer bemesting.

Uit de inleiding kwam al naar voren dat voornamelijk de stikstof gift vermindert moet worden om de kruiden te behouden. In de interviews kwam naar voren dat de bemesting van kruiden de respondenten bezighoudt. Zeven respondenten benoemden dat de bemesting effect heeft op de kruiden. Zes van de zeven respondenten gaven aan dat de kruiden minder mest nodig heeft. Een van de respondenten gaf aan dat er nu te veel drijfmest op het land aangewend moet worden, om de gehele oppervlakte met kruiden in te zaaien en de kruiden te behouden. Opvallend was dat er een respondent de kruiden de maximale mestgift geeft en dit niet als negatief ervaart voor de planten: *“Door de vele stikstof wordt het kruiden plantje wel lui, maar mijn ervaring is dat het klaver plantje in de herfst des te beter doet”*.

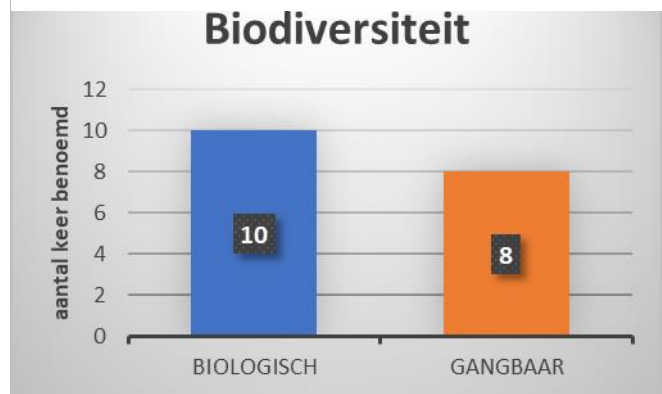
Figuur 5: Bemesting benoemd

Biodiversiteit

Kruiden zorgen voor meer biodiversiteit, zeker wanneer de planten bloeien zitten er veel insecten op. Dit is ook een reden om kruiden te telen. In de interviews hebben zeven respondenten biodiversiteit benoemd, in figuur 7 is te zien hoe vaak het benoemd is. De twee biologische bedrijven op zandgrond noemde biodiversiteit het vaakste. Zij benoemde dit gemiddeld vier keer ten opzichte van gemiddeld 1,5 keer bij de andere respondenten. Twee respondenten zijn zeer positief over het effect van kruiden op de biodiversiteit, zo vertelde een ondernemer: *“Gezien de biodiversiteit heeft de kruiden mij verwachting overtroffen hoe positief effect ze hebben op de biodiversiteit”*. Doordat er veel insecten in de kruiden zitten gaven twee respondenten aan dat de kruiden maaien voor goed ruwvoer tegenstrijdig is met het doel om de biodiversiteit te verbeteren, want als de kruiden in de bloei staan hebben de insecten het meest aan de plant. Voor goed ruwvoer wilde een respondent echter het liefst maaien voordat de kruiden gaan bloeien.

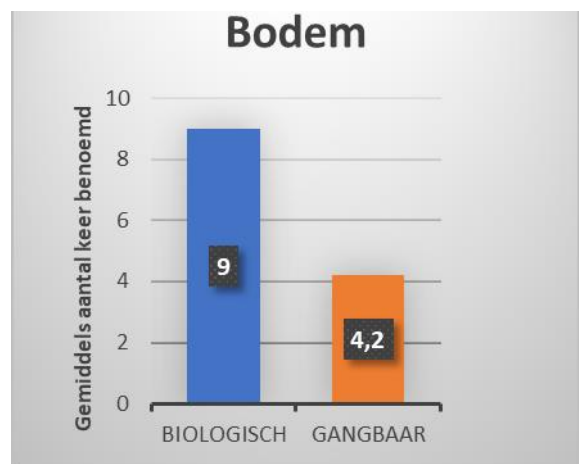
Figuur 6: Biodiversiteit benoemd

Bodem

De ondernemers gaven aan tevreden te zijn met de kruiden. Specifiek in droge periodes zien de ondernemers voordeel van kruidenrijk grasland. Uit figuur 8 blijkt dat het woord bodem vaker gezegd is tijdens het interview bij de biologische bedrijven (9 keer gemiddeld) ten opzichte van de gangbare bedrijven (4,2 keer gemiddeld). De ervaring van de ondernemers verschillen, maar alle respondenten gaven aan positief effect te zien op de groei van kruiden in droge periode. Een van de geïnterviewde gaf als nadeel aan dat door het goede groeien van de kruiden met droogte, ook ganzen trok. De ganzen hadden een negatieve invloed op de gewasopbrengst.

Figuur 7: Bodem benoemd

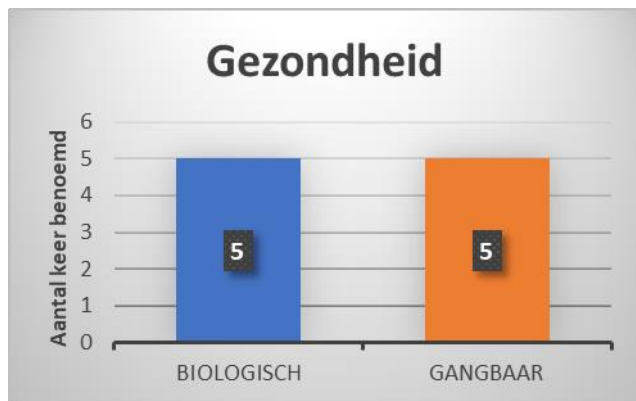

De beworteling van de kruiden noemen de ondernemers positief omdat door de diepe beworteling meer vocht uit de bodem gehaald kan worden. Een ander voordeel van de beworteling is dat er mineralen uit diepere lagen uit de grond gehaald worden. Zo gaven vier respondenten aan dat ze voordeel zien in de diepe beworteling. Een respondent gaf aan dat de kruiden zorgen voor een beter bodemstructuur. Een van de respondent omschreef zijn ervaring als volgt: *“De bodem is zeker goed door de diepe wortels. Hoe dieper de wortels hoe meer teelt aarde hoe groter de accu is zeg maar. En wortels komen op plekken waar nog geen wortels geweest zijn en op die manier kunnen deze mineralen ook benut worden.”*

Gezondheid

Kruiden kunnen positief werken op de gezondheid van het vee, dit komt mede door de mineralen die in de kruiden zitten. In figuur 9 is te zien dat biologisch en gangbaar allebei vijf keer (runder) gezondheid benoemd hebben. Van de ondervraagde gaven twee respondenten aan dat ze positief effect zien van de kruiden op het vee. Een ondernemer omschreef het als volgt: *“De schapen zijn mooier wit als ze in het kruidenrijk perceel lopen, dus denk dat de kruiden positief effect heeft op de gezondheid.”*

Figuur 8: Gezondheid benoemd

Voeding

Over de opbrengst van kruidenrijk grasland geven vier respondenten aan dat de opbrengst beter is en dan vooral in droge periode. Een van de respondenten geeft juist aan dat de opbrengst minder is van de kruiden percelen. Volgens de ondervraagde vreten de koeien de kruiden goed. Wel geven respondenten aan dat sommige dieren eerst moesten wennen aan de kruiden. Er zijn drie respondenten die aangeven dat de smakelijkheid van kruidenrijk grasland goed is. Een respondent geeft aan dat door de smakelijkheid de koeien stijgen in de melkproductie wanneer de koeien in een kruidenrijk perceel lopen te grazen.

De inschaarhoogte van de kruiden heeft invloed op de smakelijkheid, wanneer het gewas te stengelig is vreten de koeien het minder goed op, is de ervaring van een respondent. Te kort maaien of beweiden heeft een negatief effect op de standvastigheid van kruiden geven twee respondenten aan. Een maaihoogte van acht tot tien centimeter is beter volgens hun ervaringen.

3.2 DEELVRAAG 2

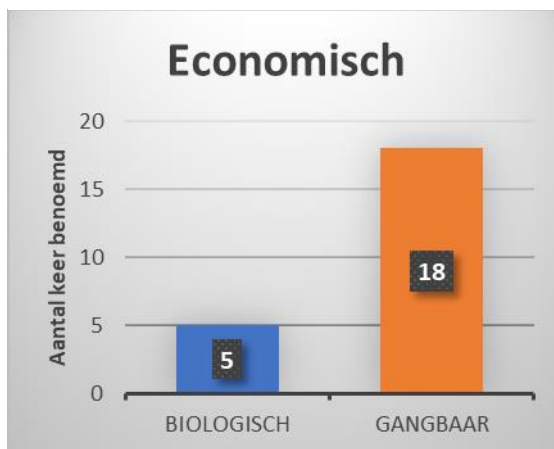
Welke strategische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?

Door middel van het interview is er geprobeerd inzichtelijk te krijgen welke strategische overwegingen veehouders hebben om kruiden toe te passen binnen hun bedrijf. Strategische overwegingen zijn beslissingen die invloed hebben op de toekomst, de antwoorden van de interviews kunnen we indelen in 5 hoofdcategorieën namelijk: Economisch, maatschappelijk, regelgeving, inpasbaarheid en toekomstbestendig

Economisch

Bij het kijken naar de strategische overweging kwam naar voren dat economie een belangrijke thema is bij strategische overwegingen. Er waren zes van de acht respondenten die economie noemde om de kruiden in te passen in het bedrijf. Alle gangbare ondernemers noemde economie in het interview. Dit deden ze 18 keer wat te zien is in figuur 10. Van de biologische bedrijven noemde maar de helft van de respondenten economie in het interview. Hierbij kwam naar voren dat drie respondenten kruiden inzaaien om te voldoen aan de eisen van Planet Proof. Door mee te doen met dit concept krijgen de veehouders meer melkgeld. Een respondent gaf aan dat er kruiden geteeld wordt met als hoofdreden te voldoen aan Planet Proof. Ook geeft deze respondent aan dat het bedrijf winstgevender wordt door dit melk concept en er hierdoor meer toekomstperspectief in het bedrijf zit. Mee doen met Planet Proof was voor twee van deze respondenten geen reden om met kruiden te starten. Zij hadden al voor het concept bestond kruidenrijk grasland. Van de vier gangbare melkveebedrijven gaven er drie respondenten aan dat de kruiden zorgen voor minder tot geen gebruik van kunstmest wat zorgt voor minder input van buitenaf, wat resulteert in minder kosten voor aankoop van kunstmest. Het nieuwe GLB wordt door een van respondenten benoemd als een stimulering voor het uitbreiden van het aandeel kruiden binnen het bedrijf.

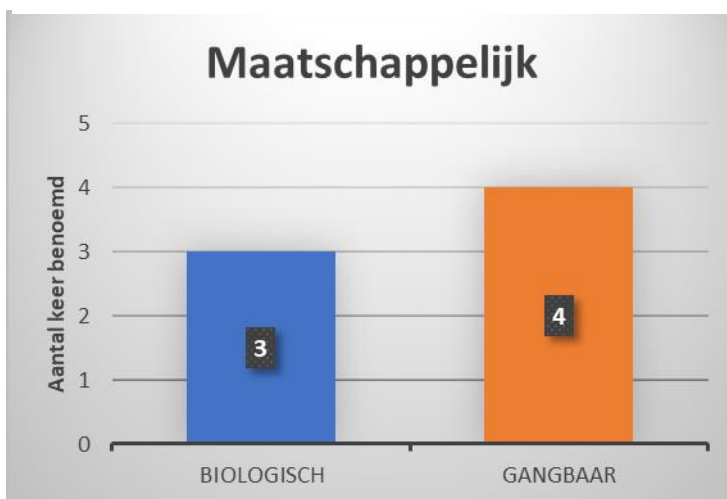
Figuur 9: Economisch benoemd

Maatschappelijk

Kruiden dragen bij aan het vergroten van de biodiversiteit, uit het vooronderzoek kwam naar voren dat het vergroten van de biodiversiteit maatschappelijk gewenst is. Ook uit de antwoorden van de respondenten kwam naar voren dat door een veranderende maatschappij kruiden gewenst zijn, maatschappelijk is namelijk zeven keer benoemd in het interview, in figuur 11 is de verdeling te zien. Een ondernemer verwoordde het als: *“Voor het gezicht is kruidenrijk grasland mooi, eigenlijk moet ik er een kruidentuintje van maken, de omgeving verandert toch”*. Ook noemde een respondent dat de maatschappelijke waardering stimuleert om er mee door te gaan. Hierbij noemde de ondernemer dat hij het belangrijk vindt om maatschappelijk gewaardeerd te worden omdat dit in de toekomst positief kan werken door meer gunning van de burgers.

Figuur 10: Maatschappelijk benoemd

Regelgeving

De regelgeving heeft ook invloed op de besluiten om kruiden in te passen binnen het bedrijf. De 2 respondenten die wat zeggen over de regelgeving zijn allemaal gangbare bedrijven, het onderwerp hierbij is veranderende GLB en afbouwende derogatie. Door veranderende mestwetgeving mag er minder dierlijke mest aangewend worden op grasland. Een respondent ziet kruiden als oplossing om de verminderde stikstof gift uit dierlijke mest op te vangen door vlinderbloemige gewassen in de percelen in te zaaien. Een ander

respondent heeft door de mestwetgeving te veel mest op het bedrijf en moet dit afvoeren, wat kosten met zich meebrengt. Bij meer kruiden op het bedrijf inzaaien denkt de ondernemer nog meer mest te moeten afvoeren wat resulteert in meer kosten.

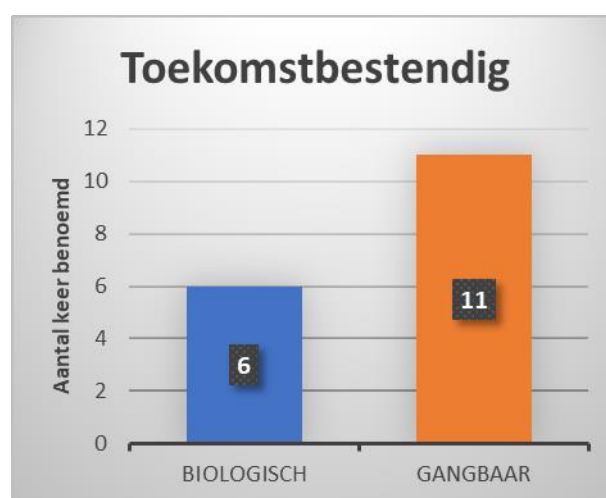
Inpasbaarheid

De inpasbaarheid van kruiden op een melkveebedrijf verschilt per bedrijf en ervaring van ondernemers, ook is de grondsoort van invloed op kruiden. Volgens een van de respondenten passen klavers goed binnen de bedrijfsvoering. Door de klavers haalt de ondernemer meer eiwit van het land. Een andere respondent kijkt er anders naar en zegt: *“Naar mijn inzien is 20% kruiden van het areaal wel het maximale omdat de kwaliteit van het ruwvoer er niet beter van wordt”*. Twee respondenten geven aan dat kruiden telen op veengrond uitdagend is. Een van de ondernemers geeft aan alleen op de kleigrond kruiden te zaaien, dit is mogelijk door dat deze ondernemer ook kleigrond heeft. De andere respondent heeft de volgende ervaring: *“Op veengrond is het verstandig om niet te veel kruiden te zaaien op lagere percelen die bestemd zijn voor beweiden, de kruiden zorgen voor verminderde draagkracht van de grond”*.

Toekomstbestendig

De toekomst is voor al de geïnterviewden belangrijk. Ze kijken naar de lange termijn en geven aan in de toekomst te blijven werken met de kruiden. In figuur 12 is te zien dat de gangbaar vaker toekomstbestendig genoemd heeft. De motivatie om in de toekomst met kruiden te werken verschilt. De ene ondernemer doet het voor economisch beter resultaat waardoor er toekomst blijft voor het bedrijf. Uit het interview komt naar voren dat drie bedrijven kruiden toepassen om de bodemkwaliteit te verbeteren en hierdoor in de toekomst goede opbrengsten te kunnen halen. Een respondent beschrijft zijn bodembeheer als volgt: *“Natuurlijk bodembeheer werkt in heel het systeem door, de koe haalt er ook weer het voordeel uit”*. Een ander respondent geeft aan dat de kruiden zorgen voor het fundament onder het bedrijf. Een andere respondent vertelde het volgende: *“Mijn kleinzoon is nu 20 die wil het bedrijf overnemen dan is het wel belangrijk dat het ook over neembaar is”*. Verder komt ook naar voren dat een van de respondenten kiest voor kruiden om ook in droge jaren voldoende ruwvoer te kunnen winnen.

Figuur 11: Toekomstbestendig benoemd

3.3 DEELVRAAG 3

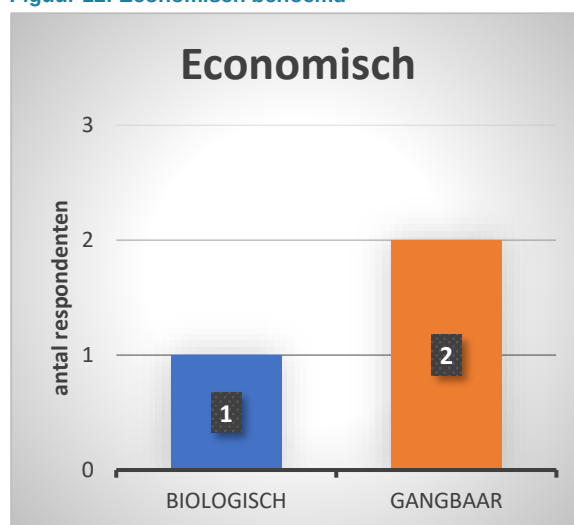
Deelvraag 3: Welke idealistische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in het passen in hun bedrijfsvoering?

Beslissingen worden gedeeltelijk genomen op gevoel, waar een ondernemer gelukkig van wordt of waar zijn roeping ligt.. Als ondernemer is het mogelijk dat het voelt als een verantwoordelijkheid om bepaalde beslissingen te nemen. Om de idealistische overwegingen duidelijk te krijgen is er in deze deelvraag hier verder op in gegaan. Na het coderen kwamen er 3 hoofdonderwerpen naar voren die de respondenten noemde als overweging namelijk: Economisch, verantwoordelijkheid en werkplezier

Economisch

Geld verdienen wordt in totaal 23 keer genoemd in de interview, in figuur 13 is de verhouding te zien hoe veel respondenten het benoemd hebben bij deze deelvraag. Meer geld verdienen is bij drie respondenten als motivatie om te werken met kruidenrijk grasland. Een respondent verwoorde het als volgt: *“Een persoonlijke waarde die voor mij belangrijk is dat het bedrijf geld moet opleveren zodat ik ook andere dingen kan doen naast het bedrijf”*. Doordat deze ondernemer geld kan verdienen, komt er ruimte om andere dingen naast het bedrijf te doen wat de ondernemer belangrijk vindt.

Figuur 12: Economisch benoemd

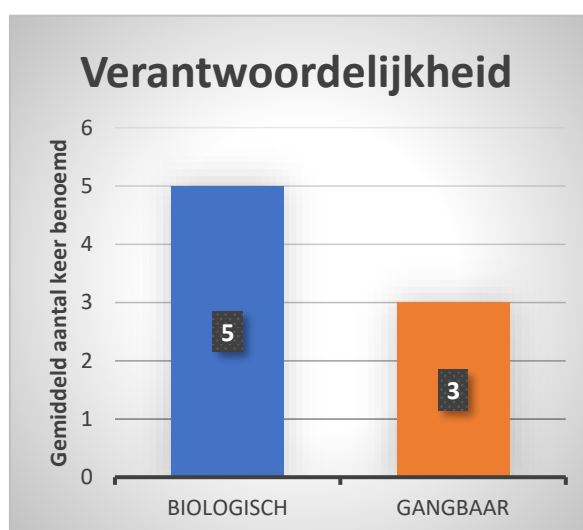

Verantwoordelijkheid

Uit het interview kwam naar voren dat bij veel respondenten een gevoel van verantwoordelijkheid een belangrijke rol speelt. De verantwoordelijkheid op gebied van biodiversiteit en gezond voedsel. Er is 8 keer verantwoordelijkheid genoemd tijdens de interviews, in figuur 14 is de verdeling te zien. Er waren twee respondenten die niks gezegd hebben over de verantwoordelijkheid, deze twee gaven aan de kruiden puur uit economisch perspectief te doen. Dit waren twee respondenten die beide een gangbaar bedrijf hebben.

Er waren twee ondernemers die aangaven het belangrijk te vinden dat er gezond voedsel geproduceerd wordt. Een uitspraak was: *“De gezondheid van de samenleving begint bij de bodem waar het voedsel vandaan komt, we produceren voedsel en daar hebben we ook verantwoordelijkheid naar de mensen toe vind ik”*. Een andere genoemde motivatie om gezond voedsel te telen komt van een respondent die zich verdiept heeft in voeding. Diegene noemde het volgende: *“De hele diepe motivatie zit hem in het helpen van mensen in de omgeving door gezonde levensstijl aan te kunnen bieden”*.

Figuur 13: Verantwoordelijkheid benoemd

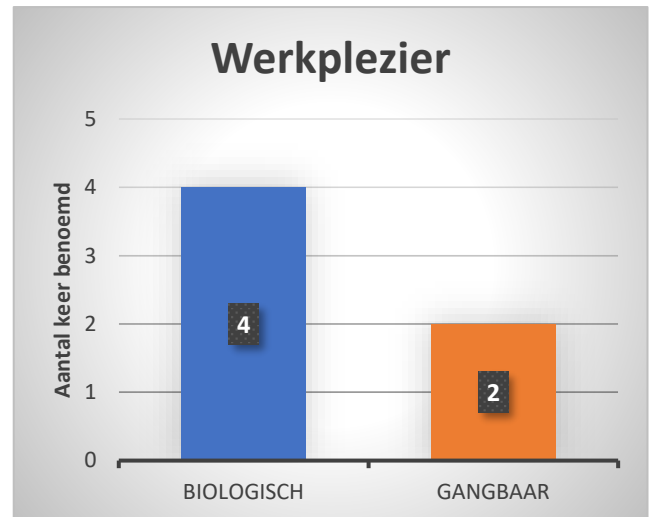

Ook kwam er in het interview naar voren dat een respondent het belangrijk vindt dat er geen monocultuur gras groeit. De motivatie hiervan beschreef desbetreffende respondent als: *“De hele diepe motivatie zit hem in het helpen van mensen in de omgeving door gezonde levensstijl aan te kunnen bieden”*. Een uitspraak van een ondernemer die gemotiveerd is door zijn waarden rentmeesterschap noemde het volgende: *“Mijn persoonlijke motivatie is dat we zuinig op de aarde moeten zijn, ik wil dat de aarde vrucht draagt!”*

Werkplezier

Werkplezier is een motivatie die negen keer gezegd is tijdens de interviews, in figuur 15 is de verdeling te zien. Zes verschillende respondenten hebben dit benoemd als motivatie om te werken met kruiden. Hiervan hebben er vier een biologisch bedrijf en twee een gangbaar bedrijf. Een van de ondernemers beschreef het als volgt: *“Persoonlijk heb ik een goed gevoel bij en wordt ik denk dat we er verder mee komen. “Zelf vindt ik het erg leuk om te pionieren met kruiden, de kruiden in de slootkanten geven ook een stuk werkplezier als je een slootkant ziet bloeien”*. Verder kwam ook naar voren dat ondernemers genoten van het zien van de bloeiende kruiden met insecten erop, dit werd ook gezien als een bevestiging dat het waardevol is om kruidenrijk grasland toe te passen.

Figuur 14: Werkplezier benoemd

3.4 OVERIGE BEVINDINGEN

Tijdens de interviews is er gebleken dat de motivatie om kruidenrijk grasland in te zaaien voortkomt uit verschillende motivaties. Tijdens de interviews was te merken dat er verschil is tussen de ondernemers. De ene veehouder had zich helemaal in de kruiden verdiept en was heel enthousiast, terwijl de andere ondernemer de kruiden heeft voor een melkconcept en hier minder enthousiast over is en de antwoorden op de vragen ook minder positief beantwoordt werden. De motivatie voor kruidenrijkgrasland is verschillend, de ene ondernemer werkt er al jaren mee en ziet dit als normaal, terwijl de andere er meer aan moet wennen. Hieronder staan een paar uitspraken van ondernemers die gezegd zijn tijdens het interview, uit deze uitspraken is op te maken dat er verschillend gekeken wordt naar kruidenrijk grasland.

- *“Dus ja ik heb het gevoel dat we een beetje teruggaan hoe de natuur bedacht is voor ons, alleen dan wel met een modern sausje”.*
- *“Iedereen doet nu heel bijzonder over kruidenrijk grasland dit is niet nieuw maar het is gewoon weer terug van weggeweest”.*
- *“De gezondheid van de samenleving begint bij de bodem waar het voedsel vandaan komt”.*
- *“Veel gas opstoken om kunstmest te produceren om kleur op gras te houden, ja dat kan eigenlijk niet”!*
- *“Het is goed om mee te bewegen met de maatschappij, als iedereen zegt naar rechts maar je toch naar links wilt, dan sta je op het eind van liedje alleen te roepen”.*
- *“Het moet niet te veel geitenwollen sokken cultuur worden hier”*
- *“Nu gaan we ervoor dat de grond goed vrucht gaat geven. Dit klinkt een beetje CDA of links gelul, maar boeren is een roeping!”*

Dit onderzoek is geschreven om antwoord te krijgen op de hoofdvraag: *Wat is de persoonlijke motivatie van melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?* Om een antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag is er eerst een vooronderzoek uitgevoerd, hieruit ontstond een knowledge gap. Om de knowledge gap te kunnen beantwoorden zijn er interviews met acht melkveehouders afgenomen.

De geïnterviewde ondernemers zijn allemaal actief met kruiden, waarvan sommigen al meerdere jaren actief zijn. Hierdoor zijn de antwoorden geen goede afspiegeling van de gehele melkveehouderij. De bedrijven die geïnterviewd zijn komen van: klei, zand en veengrond in de provincie Utrecht. Dit maakt dat het voor ondernemers in andere gebieden van Nederland andere gevolgen kan hebben. De grondsoort heeft mogelijk invloed op de antwoorden. Zo heeft bijvoorbeeld een bedrijf op zandgrond eerder last van droogte dan een bedrijf op veengrond.

Ook het tijdstip van het jaar wanneer de interviews zijn afgenomen, heeft mogelijk invloed op de resultaten van de interviews. Voor dit onderzoek zijn de interviews in december uitgevoerd. Wanneer de interviews in de zomer afgenomen waren, hadden de respondenten mogelijk ook anders geantwoord. In de winter is een melkveehouder minder actief op zijn akkers en hierdoor minder scherp op de effecten van de kruiden op de akkers.

De ondernemers die geïnterviewd zijn, hebben productief kruidenrijk grasland. Bedrijven die bio-diverse kruiden hebben op het bedrijf zullen mogelijk anders kijken naar productief kruiden en zullen hierdoor mogelijk ook andere antwoorden geven op de vragen. Ook het aantal biologische bedrijven die geïnterviewd zijn, is hoger dan gemiddeld. Nu is 50% van de geïnterviewde biologisch melkveehouder tegen over 3,3 % biologische melkveebedrijven in Nederland (van der Meulen, 2023).

De verhouding van leeftijd en soort bedrijf (gangbaar en biologisch) is niet representatief. De vier ondernemers die het jongst zijn hebben een gangbaar bedrijf, en de vier ondernemers die het oudst zijn hebben een biologisch bedrijf. Mogelijk heeft de leeftijd invloed op de ervaringen en denkwijze over kruidenrijkgrasland.

Hieronder wordt de discussie per deelvraag nog verder uitgewerkt. Hierbij wordt er gekeken of de antwoorden uit de interviews overeenkomen met de informatie die gegeven is in het theoretisch kader. Ook zijn er nieuwe inzichten en informatie gevonden die relevant zijn.

Deelvraag 1: Welke bedrijfstechnische effecten noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?

Over de opbrengst van kruidenrijk percelen waren de ervaringen verschillend. De meeste respondenten gaven aan een hogere ruwvoer opbrengst te kunnen halen. Een respondent merkte dat er juist minder opbrengst van zijn kruidenperceel afkomt. Dit kan mogelijk komen doordat deze veehouder een andere bemestingsstrategie heeft toegepast als de andere veehouders. Daarnaast is het ook mogelijk dat deze ondernemer anders naar de kruiden kijkt als de andere ondernemers, omdat deze ondernemer kruiden teelt uit economische redenen.

Daarnaast kwam bemesting veel ter sprake tijdens de interviews. Veel respondenten merkten dat er minder bemest hoeft te worden om de kruiden voldoende gewas opbrengst te laten geven. Dit was ook aangetoond in het vooronderzoek. Ook de bodem werd meerdere keren genoemd in de interviews, hieruit kwam naar voren dat de kruiden zorgen voor een betere structuur in de grond door de lange penwortels.

Een respondent had de ervaring dat de draagkracht minder was in de percelen met kruiden. Dit is niet naar voren gekomen in het literatuuronderzoek. De verminderde draagkracht kan ook komen doordat deze veehouder het enige bedrijf met veengrond is. De smakelijkheid van de kruiden is ook meerdere keren benoemd door de ondernemers, de ervaring met kruiden waren verschillend maar 1 respondent gaf aan dat het minder smakelijk is. In de literatuur komt naar voren dat de kruiden zorgen voor meer smakelijkheid in het rantsoen, dit is gemeten bij ingekuilde kruiden. De ervaring van mindere smakelijkheid komt voort uit het beweiden bij een veehouder. Mogelijk maakt het beweiden of kuilen een verschil in smakelijkheid. De biologische bedrijven noemde in de interview vaker: bodem, bemesting en biodiversiteit ten opzichte van de gangbare bedrijven. Dit komt mogelijk doordat de biologische bedrijven lagere bemestingsnormen heeft wat resulteert dat deze bedrijven extra zuinig zijn op de bodem voor een zo goed mogelijke gewas productie.

Biodiversiteit is ook vaker genoemd door de biologische bedrijven dan de gangbare bedrijven, mogelijk komt dit doordat deze bedrijven minder kunnen corrigeren met input van buiten af en zien dat de natuur door kruiden ook problemen kan oplossen.

Deelvraag 2: Welke strategische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?

Op deze deelvraag noemden veel veehouders economische redenen om kruiden in te passen in de bedrijfsvoering. Hierbij kwam naar voren dat een hogere melkprijs door een bepaald melkconcept een reden is om kruiden in te passen. Ook werd het verlagen van de input van (kunst)mest op kruidenrijk grasland genoemd als kostprijs verlagend. In de literatuur onderzoek kwam ook naar voren dat een lagere bemesting gift nodig is voor de kruiden. In een interview benoemde een veehouder dat door een afbouwende derogatie het nog interessanter is om kruiden in te zaaien om stikstof te binden. Dit kwam niet naar voren in de inleiding, maar is wel een oplossing om de lager stikstof gift uit drijfmest op te vangen.

Daarnaast werd de wens om een toekomst bestendige bedrijf te realiseren, genoemd als reden om kruiden in te zaaien. Volgens de ondernemers zorgen de kruiden voor een betere bodem, is het maatschappelijk gewenst en zorgt het voor een economisch gezond bedrijf.

De gangbare bedrijven noemde meerder keren de wet- en regelgeving die van invloed is. De afbouwende derogatie is meerdere keren benoemd als reden om meer kruiden in te zaaien. Ook het nieuwe GLB is benoemd als stimulans om meer kruiden te verbouwen. De biologische bedrijven hebben met deze regelgeving niet te maken omdat ze geen derogatie hebben en met het GLB de maximale premie krijgen omdat ze biologisch zijn.

Verder benoemde de gangbare bedrijven vaker de economische kant om kruiden te telen. Dit komt mede doordat deze bedrijven een hogere melkprijs ontvangen wanneer ze mee doen met het Planet Proof. De biologische bedrijven krijgen geen hogere melkprijs door meer kruiden te telen. De gangbare bedrijven noemde ook maatschappelijk invloed en toekomstbestendig vaker als de biologische bedrijven. Het maatschappelijk invloed zeggen de gangbare bedrijven mogelijk vaker omdat hier meer naar gevraagd wordt als een biologisch bedrijf. De toekomstbestendig bedrijf die ook vaker genoemd is bij de gangbare bedrijven komt mogelijk doordat de ondernemers jonger zijn en drie van de vier ondernemers het bedrijf nog over moet nemen.

Deelvraag 3: Welke idealistische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?

Deze deelvraag werd door de meeste respondenten beantwoord met het onderwerp verantwoordelijkheid. Verschillende ondernemers voelen zich verantwoordelijk voor een gezonde leefomgeving en voor de productie van gezond voedsel. Daarnaast voelen de respondenten zich ook verantwoordelijk voor het behouden van de biodiversiteit en de bodemvruchtbaarheid. Er waren twee respondenten die het begrip 'verantwoordelijkheid' niet genoemd hebben. Bij hen was de grootste drijfveer geld verdienen. Meer dan de helft van de respondenten geeft aan dat kruidenrijkgrasland zorgt voor werkplezier en/of een goed gevoel. Het werkplezier is afhankelijk van de ondernemer. Ondernemers die kruiden inzaaien voor meer melkgeld doen het mogelijk met tegenzin zaaien waardoor de ondernemers zich gaan ergeren en het geen werkplezier oplevert. Andersom is het ook zo, bedrijven die het uit eigen motivatie zaaien zullen sneller werkplezier hier in ervaren.

De biologische bedrijven noemden in het interview vaker werkplezier en verantwoordelijkheid bij de idealistische overwegingen, de gangbare bedrijven noemde vaker economisch gedreven te zijn. De verantwoordelijkheid van de biologische bedrijven komt mogelijk doordat deze ondernemers ouder zijn dan de gangbare bedrijven. Maar de biologische ondernemers waren ook merkbaar beter op de hoogte van de effecten van kruiden ook op de maatschappij en de invloed van kruiden op de bodem en het voedsel wat geproduceerd wordt.

5 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk wordt er antwoord gegeven op de drie deelvragen en daarna op de hoofdvraag. De conclusies komen voort uit de gegevens van de resultaten en de besproken punten in het hoofdstuk discussie. Melkveehouders die (niet) actief zijn met kruiden kunnen leren van dit onderzoek. Door het lezen van dit onderzoek kunnen de melkveehouders zelf bepalen of kruiden past bij het bedrijf en hun persoonlijkheid. Ook kunnen de adviseurs van DLV Advies na het lezen van dit verslag beter aangeven aan hun klanten wat de ervaringen zijn van andere ondernemers. De conclusies die uit het onderzoek getrokken kunnen worden staan in dit hoofdstuk.

5.1 WELKE BEDRIJFSTECHNISCHE EFFECTEN NOEMEN MELKVEEHOUDERS OM KRUIDENRIJK GRASLAND IN TE PASSEN IN HUN BEDRIJFSVOERING?

De bedrijfstechnische effecten die melkveehouders noemen om kruidenrijk grasland in te passen in de bedrijfsvoering zijn: andere bemesting, droogte bestendiger en bodem verbeteraar.

De bemesting is een onderwerp waar 75% van de respondenten wat over vertelden. De ervaring van de ondernemers is dat kruiden ondanks een mindere mestgift een goede opbrengst geeft. Uit de interviews kwam naar voren dat 75% van de veehouders merkten dat de kruidenpercelen, ondanks de droogte beter door groeide. Over de totale opbrengst zijn de meningen verschillend, maar 38% van de veehouders gaven aan dat er een betere opbrengst behaald wordt ten opzichte van gangbare percelen. Door de diepe beworteling van de kruiden ziet 38% van de respondenten als een positief effect op de grond. De diepe beworteling zorgt voor een betere bodemgesteldheid, dit komt ook door de verschillende lengtes van de wortels. Over het voeren van de kruiden aan de koeien zijn de veehouders positief. Maar één ondernemer gaf aan dat de koeien er aan moesten wennen. Een andere veehouder had de ervaring dat de melkproductie van de koeien stijgt wanneer de ze op de kruidenrijke percelen grazen.

De biologische bedrijven noemden bodem, bemesting en biodiversiteit vaker in de interviews dan de gangbare bedrijven. Dit komt mogelijk doordat de biologische bedrijven minder mogen bemesten, hierdoor is het voor de biologische bedrijven belangrijk om een goede bodemkwaliteit te hebben om een goede productie te behalen. Verder noemde de biologische bedrijven vaker biodiversiteit.

5.2 WELKE STRATEGISCHE OVERWEGINGEN NOEMEN MELKVEEHOUDERS OM KRUIDENRIJK GRASLAND IN TE PASSEN IN HUN BEDRIJFSVOERING?

De strategische overwegingen die veehouders noemden zijn onder te verdelen in thema's: economisch, inpasbaarheid, maatschappelijk, regelgeving en toekomst bestendigheid. De economische kant van kruidenrijk grasland noemden 75% van de veehouders als positief effect van de kruiden. Door kruiden toe te passen kunnen ondernemers meedoen met een exclusiever melkconcept, wat zorgt voor een hogere melkprijs bij de gangbare bedrijven. Een ander voordeel van de kruiden is dat er minder input van mest nodig is om voldoende productie te behalen van de kruiden. De verminderde input van mest zorgt voor een lagere kostprijs, omdat er minder kunstmest aangekocht hoeft te worden. Deze reden werd door 50% van de respondenten aangegeven.

Over de inpasbaarheid van kruiden denken de geïnterviewde ondernemers verschillend. Eén veehouder geeft aan dat meer dan 20% van de kruiden in zijn areaal, zorgt voor een slechtere kwaliteit ruwvoer en te weinig opbrengst. Ook noemden twee veehouders dat de plek waar kruiden ingezaaid worden van invloed is op de groei van de kruiden. Zo benoemde één ondernemer dat de draagkracht minder wordt met kruiden op zijn percelen en daardoor alleen op de droge percelen kruiden inzaait.

Maatschappelijk gezien willen de ondernemers kruiden verbouwen om hun *licence to produce* te behouden. Ook benoemde een veehouder dat het belangrijk is om met de maatschappij mee te bewegen. De regelgeving is ook benoemd door veehouders als factor die van invloed is op hun aandeel kruiden in het bedrijf. Door het afbouwen van de derogatie zien sommige veehouders meer perspectief om vlinderbloemige

kruiden in te zaaien en hierdoor minder kunstmest te hoeven kopen. Zes van de acht ondernemers gaven aan dat kruiden zorgen voor een toekomstbestendiger bedrijf. De manier waarop de kruiden zorgen voor een toekomst bestendiger bedrijf verschillen van meer melkgeld tot hogere ruwvoer opbrengsten en verantwoord omgaan met de grond. De gangbare bedrijven gaven vaker aan dat ze kruiden inzaaien om een hogere melkprijs te realiseren en zo bij te dragen aan de toekomstbestendigheid. De biologische bedrijven zagen dit voornamelijk door een gezondere bodem en mindere bemesting.

5.3 WELKE IDEALISTISCHE OVERWEGINGEN NOEMEN MELKVEEHOUDERS OM KRUIDENRIJK GRASLAND IN HET PASSEN IN HUN BEDRIJFSVOERING?

De idealistische overwegingen die benoemd zijn door de veehouders zijn in te delen in verschillende thema's, namelijk: economisch, verantwoordelijkheid en werkplezier. De economische kant is tweemaal benoemd in de interviews, hierbij benoemden de veehouders dat ze het belangrijk vinden dat er geld verdiend wordt op een melkveebedrijf. Wanneer er op het melkveebedrijf geld verdiend wordt, kan de ondernemer ook leuke activiteiten doen buiten het bedrijf om.

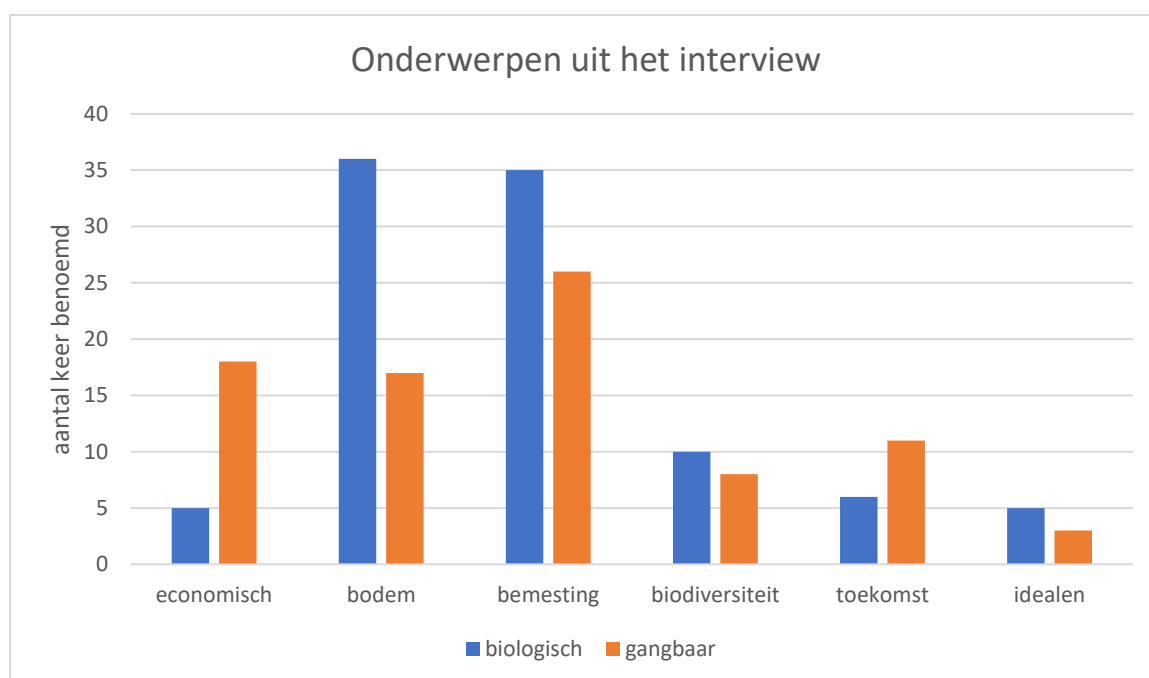
De meest benoemde motivatie komt vanuit de verantwoordelijkheid die veehouders voelen om de natuur in stand te houden. Deze verantwoordelijkheid komt bij sommige veehouders vanuit hun geloofsovertuiging om de aarde goed te beheren. Bij twee ondernemers komt de motivatie voort uit de wens om bij te dragen aan verantwoord menselijke voeding. Deze ondernemers voelen zich verantwoordelijk om gezond voedsel te produceren voor de mens. Volgens een van de ondernemers begint goed voedsel bij een goede bodem. Werkplezier is ook benoemd als overweging om met kruidenrijk grasland te werken. In de interviews gaven meerdere ondernemers aan dat werken met kruiden bijdraagt aan het werkplezier. Een voorbeeld hiervan is het zien van de kruiden die bloeien en de insecten die hier op af komen. Dit geeft de ondernemer een voldaan gevoel. Een andere ondernemer haalt het werkplezier uit het onderzoeken en ontdekken hoe om te gaan met de kruiden. De biologische bedrijven zijn meer gemotiveerd op het onderwerp verantwoordelijkheid en werkplezier, alle biologische bedrijven noemde verantwoordelijkheid in het interview, tegenover de helft van de gangbare bedrijven. De gangbare bedrijven handelen meer uit economisch oogpunt en toekomst bestendig

5.4 WAT IS DE PERSOONLIJKE MOTIVATIE VAN MELKVEEHOUDERS OM KRUIDENRIJK GRASLAND IN TE PASSEN IN HUN BEDRIJFSVOERING

Hoofdvraag: Wat is de persoonlijke motivatie van melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering?

De persoonlijke motivatie van de ondernemers om te werken met kruidenrijk grasland verschilt per ondernemer. De motivatie om te werken met kruiden komen voort uit de positieve ervaringen en effecten van de kruiden op het bedrijf. Meerdere veehouders gaven aan dat kruiden meewerken aan een toekomstbestendiger bedrijf. Dit komt doordat de kruiden positief effect heeft op de bodem, er meer melkgeld gegeneerd kan worden, en dat er minder input van buitenaf nodig is. Daarnaast hebben de idealistische overwegingen invloed op de motivatie. Een motivatie die meerdere keren benoemd is, is de verantwoordelijkheid naar de mensen in de omgeving om een gezond en verantwoord product aan te bieden aan de consument. Een andere motivatie komt van geloofsovertuiging om goed om te gaan met aarde. Het werken met kruiden geeft meer werkplezier en voldoening bij de veehouders. Er is een verschil in motivatie tussen de biologische bedrijven en de gangbare bedrijven, dit is te zien in figuur 16. De biologische bedrijven zien meer voordeel van de kruiden op de bodem en bemesting. De gangbare bedrijven zijn meer gemotiveerd vanwege het economisch voordeel en een beter toekomst perspectief voor hun bedrijf door de inzet van kruiden.

Figuur 15: Onderwerpen benoemd in de interviews

5.5 AANBEVELINGEN

In deze paragraaf worden er aanbevelingen gedaan, waar verder onderzoek naar gedaan kan worden.

Uit het onderzoek komt naar voren dat er naast financiële motivatie ook een motivatie komt uit ervaringen en/of maatschappelijke factoren. Er zijn twee respondenten die aangeven dat ze handelen om gezond voedsel te kunnen produceren. In het verslag is hier niet dieper op ingegaan en er is weinig over bekend. Het is interessant om dit verder te onderzoeken.

Verder is het interessant om het onderzoek op grote schaal te onderzoeken, en hierbij meerdere verschillende grondsoorten mee te nemen. Ook is het verstandig om te kijken naar de leeftijd van de personen die meedoen aan het onderzoek. Hierbij kan ook meegenomen worden wat voor bedrijf het is, gangbaar of biologisch. Verder is het interessant om te onderzoeken of er verschil is tussen generaties om te werken met kruiden. Ook kan hierbij onderzoek worden gedaan naar de invloed van de gedane opleiding en de kennis die de ondernemers hebben over kruiden. Dit is mogelijk van invloed op de motivatie van de toekomstige ondernemers.

Voor de lange termijn is het interessant om de motivatie van de ondernemers opnieuw te onderzoeken. Over een aantal jaar zullen de ondernemers meerdere jaren werkervaring hebben met de kruiden en kunnen ze er wellicht nog meer over zeggen. Ook is het interessant om onderzoek te doen bij ondernemers die in andere delen van Nederland zitten, hierdoor kunnen de verschillen in Nederland onderzocht worden.

Een aanbeveling voor de ondernemers die overwegen met kruiden te gaan werken is goed na te denken waarom zal ik kruiden inpassen in het bedrijf? Uit de interviews komt naar voren dat de ondernemers tevreden zijn over de kruiden. Vooral het effect op de bodem en bemesting wordt vaak benoemd als voordeel.

BIBLIOGRAFIE

- Bij12. (2022, november 14). *Bij12*. Opgeroepen op november 14, 2022, van Bij12: <https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/subsidiestelsel-natuur-en-landschap/agrarisch-natuurbeheer-anlb/>
- Boeschoten, M. (2021). *Handboek kruidenrijk grasland*. Abcoude: Wei.land. Opgeroepen op november 21, 2022
- Bredenoord, H., van Broekhoven, S., van Doren, D., Goossen, M., van Oorschot, M., & Vugteveen, P. (2020). *maatschappelijke betrokkenheid bij natuur in beleid en praktijk*. Den Haag: planbureau voor de leefomgeving. Opgeroepen op december 7, 2022
- Bruinenberg, M. (2003). *Forages from intensively managed and semi-natural grasslands in the diet of dairy cows*. Wageningen: Wageningen universiteit. Opgeroepen op januari 13, 2023
- Dingemanse, K. (2022, december 6). *scribbr*. Opgeroepen op december 6, 2022, van scribbr: <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/coderen-interview/>
- Evers, A., Haan, M., Gerard, M., Joosten, L., & Leeuwen, M. v. (2019). *Effecten van amoniak reducerende maatregelen in bedrijfsverband*. Wageningen: Wageningen Livestock Research. Opgeroepen op november 16, 2022
- Gerestein, B. (2022, november 4). (A. Mulder, Interviewer) Opgeroepen op November 4, 2022
- Hiel, R., & Souwerbren, P. (2022, november 17). *Samen voor biodiversiteit*. Opgehaald van <https://www.samenvoerbiodiversiteit.nl/aanvalsplan-landschapselementen>
- Hoek, D.-J. v., Hellegers, M., Boezeman, D., & Tiktak, A. (2021). *Wat betekenen politieke keuzes voor de Nederlandse biodiversiteit*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving. Opgeroepen op november 5, 2022
- Jansen, P., Wagenaar, J., & van Eekeren, N. (2022). *Productief grasland biedt kansen*. Ekoland. Opgeroepen op november 2, 2022
- Jansma, A., Nyncke, .. H., Nick, v. E., Stip, A., Iepema, G., & Manhoudt, A. (2021). *Koeien en Kruiden*. Leeuwarden: Hogeschool Van Hall larenstein. Opgeroepen op november 12, 2022
- Laldi, S., Wagenaar, J., & Lantinga, E. (2012). *Kruiden in grasland en de gezondheid van melkvee*. Driebergen: Louis Bolk Instituut. Opgeroepen op november 12, 2022
- Lange, M., Eisenhauer, N., Sierra, C. A., Bessler, H., Engels, C., Griffiths, R. I., . . . Gleixner, G. (2015). *Plant diversity increases soil microbial activity and soil carbon storage*. Nature Communications. Opgeroepen op november 25, 2022
- Manhoudt, A., Jansma, A., Iepema, G., & Wagenaar, J.-P. (2020). *Kruidenrijke graslanden als onderdeel van natuurinclusieve landbouw*. Wageningen: Koninklijke Nederlandse Bosbouw Vereniging. Opgeroepen op november 11, 24
- Melman, t., Sierdsema, H., Hammers, M., Oosterveld, E., & Schotman, A. (2014). *Kerngebieden voor weidevogels in Zuid-Holland : betekenis daarvan voor internationale verplichtingen overige vogelsoorten*. Wageningen: Wageningen-UR. Opgeroepen op december 6, 2022
- Pena-Espinoza, M., Thamsborg, S. M., Desrués, O., Hansen, T. V., & Enemark, H. L. (2016). *Anthelmintic effects of forage chicory (Cichorium intybus) against gastrointestinal nematode parasites in*

experimentally infected cattle. Rockville Pike: National Library of Medicine. Opgeroepen op november 10, 2022

Rietveld, D. (2018). *Kruidenrijk productie grasland met inheemse kruiden in de Alblaserwaard*. Dronten: Aeres Hogeschool. Opgeroepen op november 15, 2022

Schippers, W., Ingeborg, B., & Gardeniers, M. (2014). *Ontwikkelen van Kruidenrijk grasland*. Utrecht: Vonk uitgevers. Opgeroepen op november 21, 2022

van Dale. (2022, December 1). *van Dale*. Opgeroepen op december 1, 2022, van van Dale:
<https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/idealistisch>

van der Meulen, H. (2023, januari 8). *Agrimatie*. Agrimatie. Opgeroepen op januari 8, 2023, van Agrimatie.nl:
[https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2267&indicatorID=2106#:~:text=In%202021%20worden%20er%20in,biologisch%20\(3%2C3%25\)](https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2267&indicatorID=2106#:~:text=In%202021%20worden%20er%20in,biologisch%20(3%2C3%25)).

vandale. (2022, december 1). *vandale*. Opgeroepen op november 1, 2022, van vandale:
<https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/strategisch#.Y4jJvHbMI2w>

Wagenaar, J.-P., & Lantinga, E. (2012). *Kruiden in grasland en gezondheid van melkvee*. Driebergen: Louis Bolk. Opgeroepen op november 7, 2022

Wagenaar, J.-P., de Wit, J., Hospers-Brands, M., Cuijpers, W., & van Eekeren, N. (2017). *Van gepeperd naar gekruid grasland*. Driebergen: Louis Bolk. Opgeroepen op november 23, 2022

CHECKLIST SCHRIFTELIJK RAPPORTEREN

Naam: Arjan Mulder

De beoordelingscriteria die met een * zijn aangegeven, zijn 'killing points'. Wanneer de beoordelaar daarvan meer dan vijf heeft aangekruist, dien je het rapport/verslag op alle onvoldoende onderdelen te verbeteren. In het afstudeerwerkstuk zijn geen 'killing points' toegestaan.

1. Het taalgebruik

- ☐ Bevat niet meer dan drie grammaticale, spel- en typefouten per duizend woorden; het rapport/verslag is dan afgekeurd*
- ☐ Heeft een actieve schrijfstijl*
- ☐ Is zakelijk, formeel en objectief *
- ☐ Is coherent (verwijs- en verbindingswoorden) *
- ☐ Heeft een adequate interpunctie*
- ☐ Bevat niet de persoonlijke voornaamwoorden 'ik/ mij/me, jij/je/jou, jullie, u, wij/we/ons' *
- ☐ Is doelgroepgericht*
- ☐ Heeft een uniforme stijl*

2. De ordening

- ☐ Het verslag/rapport heeft een logisch opbouw
- ☐ Elk hoofdstuk heeft een logische alineastructuur
- ☐ Elk hoofdstuk kent een introductie (m.u.v. H.1)

3. Het rapport/verslag

- ☐ Is vrij van plagiaat*
- ☐ De pagina's zijn genummerd*
- ☐ Heeft een uniforme opmaak

4. De omslag

- ☐ Bevat de titel
- ☐ Vermeldt de auteur(s)

5. De titelpagina/het titelblad

- ☐ Heeft een specifieke titel*
- ☐ Vermeldt de auteur(s)*
- ☐ Vermeldt de plaats en de datum*
- ☐ Vermeldt de opdrachtgever(s)*

6. Het voorwoord:

- ☐ Bevat de persoonlijke aanleiding tot het schrijven van het rapport/verslag
- ☐ Bevat persoonlijke bedankjes (persoonlijke voornaamwoorden toegestaan)

7. De inhoudsopgave:

- ☐ Vermeldt alle genummerde onderdelen van het rapport/verslag*
- ☐ Vermeldt de samenvatting en de bijlage(n)
- ☐ Is overzichtelijk/gestructureerd
- ☐ Heeft een correcte paginaverwijzing

8. De samenvatting:

- ☐ Is een verkorte versie van het gehele rapport/verslag
- ☐ Bevat de conclusies

- ☐ Bevat suggesties voor verder onderzoek
- ☐ Bevat geen persoonlijke mening
- ☐ Staat direct na de inhoudsopgave

9. De inleiding

- ☐ Is hoofdstuk 1*
- ☐ Beschrijft het kader/de context en de aanleiding*
- ☐ Geeft inhoudelijke relevante achtergrondinformatie*
- ☐ Bevat de probleemstelling/de onderzoeksvraag*
- ☐ Vermeldt het doel*
- ☐ Bevat een leeswijzer voor het rapport/verslag*

10. Materiaal en methode

- ☐ Beschrijft de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Motiveert de keuze voor de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Past bij de probleemstelling/de onderzoeksvraag*
- ☐ Beschrijft de variabelen/eenheden
- ☐ Beschrijft de methode van data-analyse

11. De (opmaak van de) kern

- ☐ De hoofdstukken en de (sub)paragrafen met maximaal drie niveaus zijn genummerd*
- ☐ De hoofdstukken en (sub)paragrafen hebben een passende titel
- ☐ Een hoofdstuk beslaat ten minste één pagina
- ☐ Een nieuw hoofdstuk begint op een nieuwe pagina
- ☐ De zinnen lopen door (geen 'enter' binnen een alinea gebruiken)
- ☐ De figuren zijn (door)genummerd en hebben een passende titel (onder de figuur) *
- ☐ De tabellen zijn (door)genummerd en hebben een passende titel (boven de tabel) *
- ☐ Tabellen en figuren zijn zelfstandig te begrijpen
- ☐ In de tekst zijn er verwijzingen naar figuren en/of tabellen*
- ☐ De tekst bevat verwijzingen naar de desbetreffende bijlage(n)
- ☐ De tekst is ook zonder verwijzingen te begrijpen

12. De discussie

- ☐ Vermeldt de interpretatie(s) van de resultaten
- ☐ Bevat een vergelijking met relevante literatuur
- ☐ Geeft de valide argumentatie weer
- ☐ Evalueert de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Bevat een kritische reflectie op de eigen bevindingen

13. De conclusies en aanbevelingen

- ☐ Bevatten antwoord(en) op de onderzoeksvraag
- ☐ Zijn gebaseerd op relevante feiten
- ☐ Bevatten geen nieuwe informatie*

14. De bronvermelding

- ☐ Verwijzingen in de tekst zijn conform de APA-normen*
- ☐ De bronnenlijst is conform de APA-normen*

15. De bijlagen

- ☐ Zijn genummerd
  - ☐ Zijn voorzien van een passende titel
  - ☐ Bevatten geen eigen analyse
- Zijn overzichtelijk weergegeven

BIJLAGE 1 INTERVIEW

Hieronder zijn de vragen te zien die gesteld zijn tijdens de interview.

Interview agrarische ondernemers:

1. Kunt u kort vertellen wie u bent en wat voor bedrijf u heeft?
2. **Welke bedrijfstechnische effecten heeft kruidenrijk grasland op de bedrijfsvoering?**
(Denk hierbij effecten op de koe/gezondheid/ groei/ melkproductie, bodem en economie)
  - 2.a Hoe is u ervaring met kruidenrijkgrasland
  - 2.b Wat ziet u voor effect van kruidenrijkgrasland op het gehele bedrijf? (Invloed van bovenstaande punten)
  - 2.c Heeft het kruiden inpassen binnen het bedrijf u doel behaald (biodiversiteit, vogels, kruiden)
  - 2.d Zijn er neveneffecten van kruidenrijkgrasland?
3. **Welke strategische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering.**
  - 3.a Wat voor toegevoegde waarde kan kruidenrijk grasland in de toekomst hebben?
  - 3.b Welke strategische factoren zijn van invloed op het inpassen van kruidenrijk grasland in de bedrijfsvoering. (Denk hierbij aan extra opbrengsten, GLB, Melkgeld, of toekomst bestendiger bedrijf) kunt u hier voorbeelden van geven.
  - 3.c In welke mate heeft u omgeving invloed op uw toekomstige besluiten?
  - 3.d Hoe ziet u de toekomst van kruidenrijkgras binnen uw bedrijf?
4. **Welke idealistische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in het passen in hun bedrijfsvoering?**
  - 4.a Heeft u naast bedrijfstechnische en strategische overwegingen nog andere redenen om kruidenrijk grasland in te passen in de bedrijfsvoering
  - 4.b Wat is u persoonlijke motivatie om met kruidenrijkgrasland te werken?
  - 4.c Hebben bepaalde persoonlijke waarden hiermee te maken?

1. RESPONDENT 1

1. Kunt u kort vertellen wie u bent en wat voor bedrijf u heeft?

Melkveehouder in Oude AA, hebben een melkveebedrijf met 115 melk en kalfkoeien en een 72 hectare grond, hiervan is de helft klei en de andere helft veengrond. Hiervan is 3 hectare in 2020 verhoogd door kleigrond erop te brengen. Op deze 3 hectare zijn kruiden ingezaaid om te experimenteren met kruiden, omdat dit perceel heel arm was door de grond en de grond opener moest worden is er gekozen om kruiden in te zaaien.

2. Welke bedrijfstechnische effecten heeft kruidenrijk grasland op de bedrijfsvoering?

(Denk hierbij effecten op de koe/gezondheid/ groei/ melkproductie, bodem en economie)

2.a Hoe is u ervaring met kruidenrijkgrasland

Het is lastig te zeggen wat het effect van de kruiden op de koe is, het gras gaat gewoon de kuil op door het andere gras heen. In de droge periode ging het gras dood en de kruiden groeide door, en zeker met een buitje erbij groeide het sneller. Wel moeten we op letten met fosfaat bemesting, doordat er minder drijfmest op het perceel komt kiezen we ervoor om vaste mest te strooien om toch meer fosfaat er te brengen. Op de kleigrond groeien de kruiden goed, het is wel opletten met de hoeveelheid bemesting. Wanneer er te veel stikstof bemesting toegepast wordt merk ik dat de kruiden wegtrekken.

2.b Wat ziet u voor effect van kruidenrijkgrasland op het gehele bedrijf? (invloed van bovenstaande punten)

Ik denk zeker dat het beter is voor de bodem hebben gezien dat ze de structuur van de grond verbeterd. Ook de minder input van minder kunstmest met zelfde opbrengst is een groot voordeel.

2.c Heeft het kruiden inpassen binnen het bedrijf u doel behaald (biodiversiteit, vogels, kruiden)

Minder bemesten en hierdoor efficiënter omgaan met nutriënten, wat steeds belangrijker is nu de derogatie afgebouwd wordt. Tot nu toe bevalt het goed, geen spijt van.

3. Welke strategische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering.

3.a Wat voor toegevoegde waarde kan kruidenrijk grasland in de toekomst hebben?

Ik vind het wel lastig dat er minder mest uitgereden mag worden, en hierdoor mineralen tekorten krijgen. Misschien zijn de kruiden minder afhankelijk van de benodigde mineralen en hierdoor in de toekomst toch goed ruwvoer kan winnen van kruidenrijk land ten opzichte van engels raaigras wat toch veel bemesting nodig heeft.

3.b Welke strategische factoren zijn van invloed op het inpassen van kruidenrijk grasland in de bedrijfsvoering. (denk hierbij aan extra opbrengsten, GLB, Melkgeld, of toekomst bestendiger bedrijf) kunt u hier voorbeelden van geven?

Om in de toekomst een gezond en goed bedrijf te hebben is het belangrijk duurzaam bezig te zijn en hierdoor ook extra inkomsten te kunnen maken door bijvoorbeeld voor ons planet proof melk te kunnen leveren. Ook het nieuwe GLB werkt hierin mee, dit stimuleert nog meer om in te zetten om de biodiversiteit te verbeteren en hier de kosten via het GLB gedeeltelijk betaald te krijgen.

3.c In welke mate heeft u omgeving invloed op uw toekomstige besluiten?

In de omgeving heeft zeker invloed, je kijkt toch om je heen wat wil de maatschappij. En daar probeer ik op in te spelen door kruidenrijk grasland te telen. Je ziet gewoon onderzoeken dat kruidenrijk grasland goede opbrengsten te halen is met niet te veel input. Hier denk ik ook dat er veel te halen is. Ik kan nog niet zeggen

dat de kruiden helemaal zonder mest kunnen zonder verminderde opbrengst. Ook de invloed van collega veehouders inspireren me om te werken met de kruiden.

3.d Hoe ziet u de toekomst van kruidenrijkgras binnen uw bedrijf?

Ik zeg niet dat het minder wordt, maar denk dat op de veengrond van ons kruiden telen niet echt een optie is. Op de klei percelen zou ik misschien wel meer op willen inzetten. Vooral met de bufferstroken is het interessant om daar kruiden te zaaien omdat daar nu toch geen bemesting meer mag plaats vinden.

4. Welke idealistische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in het passen in hun bedrijfsvoering?

4.a Heeft u naast bedrijfstechnische en strategische overwegingen nog andere redenen om kruidenrijk grasland in te passen in de bedrijfsvoering

Maatschappelijk vind ik dat je door de kruiden gezien het goed voor het imago van de agrarische sector. Wanneer je als bedrijf maatschappelijk gewaardeerd wordt levert dit in de toekomst mogelijk voordelen op, met bijvoorbeeld aanvraag van bouwvergunning.

4.b Wat is u persoonlijke motivatie om met kruidenrijkgrasland te werken?

Mijn persoonlijke motivatie is om heel eerlijk te zijn toch geld verdienen, het stukje extra melkgeld wat het oplevert door planet proof. Bij het toepassen van de kruiden is er wel gekozen om kruiden te kiezen die goed zijn voor de grondstructuur en zodoende de structuur te verbeteren. Het pionieren om te kijken of het beter kan als Engels raaigras hier haal ik voldoening uit. Wij hebben akkerrand ingezaaid dat is 1 jaar goed gelukt en haal hier meer plezier uit als je ziet hoeveel insecten erin zitten.

4.c Hebben bepaalde persoonlijke waarden hiermee te maken?

Zelf vindt ik het erg leuk om te pionieren met kruiden, maar ook de kruiden in de kanten geeft ook een stuk werkplezier als je een slootkant ziet bloeien en je ziet veel insecten erin zitten, dan zie je wat en dan denk ik het werkt!

2. RESPONDENT 2

1. Kunt u kort vertellen wie u bent en wat voor bedrijf u heeft?

Melkveehouder in Weesp, hebben 70 hectare kleigrond en 120 melkkoeien jongvee en schapen en een kinderopvang. Wij hebben verschillende percelen met kruiden, 3 hectare met productieve kruiden en een gedeelte van de huiskavel groeit een pure graze mengsel.

2. Welke bedrijfstechnische effecten heeft kruidenrijk grasland op de bedrijfsvoering?

(Denk hierbij effecten op de koe/gezondheid/ groei/ melkproductie, bodem en economie)

2.a Hoe is u ervaring met kruidenrijkgrasland

De eerste ervaringen met kruiden zijn positief, de koeien en schapen vreten het goed. Wanneer de kruiden te lang wordt en dan voornamelijk de cichorei vreten ze minder omdat dit te hard is. De schapen zijn mooier wit als ze in de kruidenrijk perceel lopen, dus denk dat de kruiden positief effect heeft op de gezondheid. En als ik de schapen voel op de rug is mijn idee dat ze goed groeien op de kruiden percelen. Dit jaar matig gewas geoogst denk dat het te lang geworden is.

2.b Wat ziet u voor effect van kruidenrijkgrasland op het gehele bedrijf? (invloed van bovenstaande punten)

De bodem is zeker goed door de diepe wortels. Hoe dieper de wortels hoe meer teelt aarde hoe groter de accu is zeg maar. En wortels komen op plekken waar nog geen wortels geweest zijn en op die manier deze mineralen ook benutten. Ik denk zelf dat het ultieme succes van klavers de dood is. Want als de klavers doodgaan zit er teveel stikstof in de grond en dat is naar mijn inzien een positief teken.

2.c Heeft het kruiden inpassen binnen het bedrijf u doel behaald? (biodiversiteit, vogels, kruiden)

Meer voer van de percelen gehaald met minder input dus duurzamer productie van gras. Het land is eigenlijk te duur om laagproductief te zijn. Heb door de kruiden veel eiwit van het land kunnen halen met niet te veel input.

2.d Zijn er neveneffecten van kruidenrijkgrasland?

De ganzen eten het graskruiden graag, wat zorgt dat op de kruiden percelen meer wildschade te zien is, Beetje jammer maar dit perceel was het enige wat nog groen bleef en groeide.

3. Welke strategische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering.

3.a Wat voor toegevoegde waarde kan kruidenrijk grasland in de toekomst hebben?

Doordat de kruiden minder bemesting nodig hebben zie ik het in de toekomst zeker als voordeel omdat de derogatie afgebouwd wordt dus minder drijfmest hebben om uit te rijden hierbij komt het er nog meer op aan om goed mee om te gaan. Door op de kruiden minder te bemesten kun je op je gangbare perceel wel goed bemesten. Zeker in droge zomers doen de kruiden het beter, en nu met toch wat klimaatverandering is het in de toekomst zeker goed om in te zetten. Diepe wortels en verschillende soorten planten helpt elkaar oppeppen.

3.b Welke strategische factoren zijn van invloed op het inpassen van kruidenrijk grasland in de bedrijfsvoering. (denk hierbij aan extra opbrengsten, GLB, Melkgeld, of toekomst bestendiger bedrijf) kunt u hier voorbeelden van geven?

De diepe wortels maken dat er in droge periode ook goede gewasopbrengsten behaald kunnen worden. Dus denk zelf dat het voor de toekomst belangrijk is om kruiden tussen het gras te zaaien om toch met veranderende klimaat, vaker droogte, een gewas productie in stand te kunnen houden. Ook het nieuwe GLB en planet proof maakt dat het toepassen van kruiden een minder grote stap is omdat door deze regelingen het ook direct geld op levert. Nu kan ik planet proof leveren en dat is mooi meegenomen. Denk dat klavers het heel goed doen met minder water.

3.c In welke mate heeft u omgeving invloed op uw toekomstige besluiten?

0 % maar tegelijk 100 % je beslist zelf maar als je een product maakt wat niemand wil hebben is het ook einde verhaal. Maar als de consument alleen maar melk wil kopen wat bijvoorbeeld is geproduceerd van kruidenrijk grasland wil ik zeker meebewegen. Als de overheid mij geld geeft via het GLB is het een omgevingseffect, maar ook als de kunstmest duur is en daardoor meer klavers geteeld wordt is het een omgeving effect.

3.d Hoe ziet u de toekomst van kruidenrijkgras binnen uw bedrijf?

Ik denk dat ik 10 à 15 hectare kruidenrijk binnen mijn bedrijf houdt. In de toekomst zie ik het gebruik van kruiden zeker niet minder worden, alleen maar meer naar mijn inzien. Alleen moeten we nog goed leren om te gaan met kruiden, om ze in het land te houden maar ook voeding technisch de voordelen te kunnen gebruiken. Binnen ons bedrijf zie ik het wel zitten om achter de mais teelt op een perceel een mengsel van grasklaver te zaaien met kruiden om de bodem weer op orde te brengen en dan een paar jaar later weer mais te zetten.

4. Welke idealistische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in het passen in hun bedrijfsvoering?

4.a Heeft u naast bedrijfstechnische en strategische overwegingen nog andere redenen om kruidenrijk grasland in te passen in de bedrijfsvoering?

Met kruiden kan ik binnen het bedrijf de kosten verlagen van bijvoorbeeld kunstmest maar dezelfde opbrengst te behalen. Hierdoor denk ik dat het mogelijk is om beter financieel resultaat te behalen met kruiden in het land.

4.b Wat is u persoonlijke motivatie om met kruidenrijkgrasland te werken?

Mijn persoonlijke motivatie is dat we zuinig op de aarde moeten zijn. Kijk ik ben christen en geloof dat god de wereld vruchtbaar heeft gegeven. En ergens hebben wij het verkloot, het begon met die appel en de slang. In de bijbel staat een stuk van: de aarde zal de vrucht niet meer geven en de distels u land over woekeren. Ik wil wel dat die aarde vrucht draagt! Ik geloof dat het geintje met die appel is teruggedraaid voor een gedeelte op golgota. Nu gaan we ervoor dat de grond goed vrucht gaat geven. Dit klinkt een beetje CDA of links gelul dit. Boeren is een roeping!

4.c Hebben bepaalde persoonlijke waarden hiermee te maken?

Rentmeesterschap is een belangrijke waarden voor mij. Hiermee bedoel ik een gedeelte van de aardoppervlakte die god aan ons gegeven heb goed moet onderhouden. En hierdoor het land nog generatie vruchten mag geven om de mens te voeden. En uiteindelijk is duurzaam omgaan met grond en grondstoffen op lange termijn altijd rendabel.

3. RESPONDENT 3

1. Kunt u kort vertellen wie u bent en wat voor bedrijf u heeft?

Melkveehouder in Benschoop op 70 hectare kleigrond. Hier melken wij 135 melkkoeien en 70 stuks jongvee met een productie van 9500 kg melk. Sinds 2017 actief met 7 hectare ingezaaid met graskruiden mengsel van Limagrain, om mee te doen met planet proof was er een eis om kruiden in te zaaien.

2. Welke bedrijfstechnische effecten heeft kruidenrijk grasland op de bedrijfsvoering?

(Denk hierbij effecten op de koe/gezondheid/ groei/ melkproductie, bodem en economie)

2.a Hoe is u ervaring met kruidenrijkgrasland?

De koeien moesten eerst wennen aan de kruiden, de eerste dag vraten de koeien er weinig van, de cichorei smaakt wat bitter. Maar de 2^e en 3^e dag vraten de koeien het goed. Voor mijn gevoel gaven de kruiden en dan voornamelijk de cichorei een verminderde opbrengst. Voor het gezicht lijkt het dat er veel gras op stond, maar door het droge slonken de planten zichtbaar en waren de wiersjes dunner dan de percelen zonder kruiden. Ik ben ervan overtuigd dat de kruiden in het droge jaar 2018 het gras wat er tussen stond heeft gered van de verdroging. Dit komt mede door de lange penwortel, en de cichorei zorgt door het brede blad dat de grasmat beter bedekt was en minder uitdroogde. Ik was er zelf geen voorstander voor om het te gaan doen, maar leverde extra melkgeld op dus toch maar gedaan. Ook voor de zaadleverancier de Samenwerking was dit een proef perceel. DLV komt nog steeds kijken bij de kruiden hoe ik het doe en zijn er zeer te spreken over. Ik ben zelf een tegenovergestelde boer ben met kruidenrijkgrasland. Ik heb het ingezaaid maar gaat met hetzelfde regiem mee als de andere percelen. Adviseur zeggen dat ik minder stikstof moet toe dienen, door de vele stikstof wordt het kruiden plantje wel lui. Maar mijn ervaring is dat het klaver plantje in de herfst des te beter doet. De kruiden begint na 5 jaar toch minder te worden, het gras neemt nu de overhand. Ik denk dat er in het begin bijna heel het perceel vol kruiden stond. Toen kreeg ik ook appjes of ik konijn voer aan het verbouwen was. Als ik het in percentage moet zeggen is 70% van de kruiden cichorei en de rest klavers. Het perceel produceert minder kg droge stof voer en het rotte van cichorei is dat als je het maait lijkt het heel veel, maar verschrompelt erg door indroging. Zeker als je het nog gaat schudden blijft er niet veel van over. Dus ik doe het niet meer schudden, en nat inkuilen. Dit beviel ook niet want dan kreeg je een vieze zwarte stink laag in de kuil. Nu probeer ik het gemengd in de kuil te krijgen. Ik dag eerst een mooie laag om af te dekken, maar dit natte stink gras was geen succes, dacht zelf dat het een boterzuur kuiltje werd ervan, maar dat viel mee.

3. Welke strategische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering.

3.a Wat voor toegevoegde waarde kan kruidenrijk grasland in de toekomst hebben?

Een beter verdienmodel van het melkveebedrijf door extra het geld te krijgen door hogere melkprijs door mee te kunnen doen met het planet proof keurmerk, en mogelijk positief effect op het GLB. Maar naar mijn inzien is 20% kruiden van het areaal wel het maximale omdat de kwaliteit van het ruwvoer wel minder is als dit gekuuld wordt.

3.b Welke strategische factoren zijn van invloed op het inpassen van kruidenrijk grasland in de bedrijfsvoering. (denk hierbij aan extra opbrengsten, GLB, Melkgeld, of toekomst bestendiger bedrijf) kunt u hier voorbeelden van geven?

Het inpassen van kruidenrijk grasland doe ik om meer melkgeld te kunnen krijgen door mee te doen met planet proof. Nu met het nieuwe GLB is het een leuke bijkomstigheid dat het ook beloond wordt op deze manier, en daarom dit jaar wat ingezaaid met kruiden. Maar ik ga niet voor goud met GLB want moet dan zoveel uithalen om wat te gaan bereiken en ben bang dat ik nog heel veel controles erbij krijgt, en daar zit ik niet op te wachten. Maar hier komen ook veel mensen uit de top van supermarkten langs om te vergaderen en te onderhandelen met een Campina. Dan neem ik deze mensen van ALDI en Jumbo. Nu krijgen boeren subsidie om kruiden te zaaien bij Aldi en dat is hier ontwikkeld. Ik heb drie verschillende percelen naast elkaar liggen. Een perceel grasklaver mengsel, daarnaast een perceel kruidenrijk mengsel en als laatste een perceel

Engels Raaigras. Met de directie van Aldi de percelen ingelopen en laten zien dat er minder opbrengst brengt de grasklaver, en zeker het kruidenmengsel. Hier had de directie wel oren na en heb ik uitgelegd wat de verminderde opbrengst is. Ik heb het op waarde gezet en denk dat 200 à 300 euro per hectare kost maal 5 snede betekent toch dik 1000 euro verminderde opbrengst. En dit bedrag hebben ze opgenomen in het programma om het uit te werken.

3.c In welke mate heeft u omgeving invloed op uw toekomstige besluiten?

Planet Proof is natuurlijk 100 % uit de omgeving, het is een marketinginstrument. Moeten we hier blij mee zijn als sector? Ik denk van wel, het is goed dat er verschillende melkconcepten zijn. Bulkproduct worden we snel op het buitenland gewezen. Het AH-concept van Delta Milk en planet proof wat hier in de buurt goed meegenomen wordt. Is het wel een kans voor een bedrijf. Kijk de enige manier om je melkprijs te verhogen is aan zulke concepten mee te doen. Iedereen heeft het over kostprijs verlagen, maar ik ben meer van opbrengsten verhogen. Op een gegeven moment kun je geen kosten meer verlagen en ben je met kapotte machines bezig, en werkt niet mee in het werkplezier. De burger heeft er steeds meer invloed op de melkconcepten. En als ik met kruiden zaaien een plus op de melk kan pakken en de burger tevreden te stellen, ja waarom dan niet? Planet Proof komt vanuit de markt en is denk een goed systeem om te specialiseren, en hierdoor de consument tevreden te stellen dat wij als veehouders wat doen tegen de afname van de biodiversiteit.

3.d Hoe ziet u de toekomst van kruidenrijkgras binnen uw bedrijf?

Op zich vind ik het niet negatief, ik zie het positief in. Maar als heel het bedrijf in kruiden te zetten zijn we niet goed bezig. In de toekomst zie ik het gebruik van kruiden liever niet toenemen want ik zie er zelf geen toekomst in om veel kruiden te telen. Ik haal meer plezier uit een melkkoe die het goed doet met veel melk en daar past niet te veel kruiden in het rantsoen bij. Wel zie ik dat de milieuorganisaties er erg enthousiast erover zijn. En zie dat ook als een bedreiging dat we straks genoodzaakt zijn om als veehouders kruiden te verbouwen. Wat resulteert in lager melkopbrengsten omdat het niet meer onderscheidend is dus minder planet proof premie. En door de toename van de kruiden de kwaliteit van het voer afneemt, en hierdoor mogelijk meer krachtvoer gevoerd moet worden. Op dit moment ben ik intensief met het bedrijf en dan moet er gewoon veel goed voer van het land komen. Als we straks mogelijk naar 1,5 koe per hectare gaan is het makkelijker in te passen, omdat iedereen dan toch genoeg gras heeft.

4. Welke idealistische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in het passen in hun bedrijfsvoering?

4.a Heeft u naast bedrijfstechnische en strategische overwegingen nog andere redenen om kruidenrijk grasland in te passen in de bedrijfsvoering?

Kansen pakken met nichemarkt en hierdoor de opbrengsten te verhogen.

4.b Wat is u persoonlijke motivatie om met kruidenrijkgrasland te werken?

Meedoen met duurzaamheid programma dit heeft me persoonlijk omgegooid om duurzaam te kunnen ondernemen. Wel moet ik eerlijk toegeven dat ik het ook mooi vind om de kruiden te zien in het land, maar het ook wel een persoonlijk dilemma vindt het moet niet te veel geitenwollen sokken cultuur komen hier. In hoever ga je mee met duurzaamheid criteria terwijl je voor je gevoel beter monocultuur engel raaigras kunt verbouwen.

4.c Hebben bepaalde persoonlijke waarden hiermee te maken?

Een persoonlijke waarde die voor mij belangrijk is dat het bedrijf geld moet opleveren zodat ik ook andere dingen kan doen naast het bedrijf.

4. RESPONDENT 4

1. Kunt u kort vertellen wie u bent en wat voor bedrijf u heeft?

Melkveehouder op 50 hectare veengrond allemaal grasland. Hier melken wij 80 melkkoeien en sinds 2018 actief met kruidenrijk grasland. Een bunder of 9 aan kruidenrijk grasland

2. Welke bedrijfstechnische effecten heeft kruidenrijk grasland op de bedrijfsvoering?

(Denk hierbij effecten op de koe/gezondheid/ groei/ melkproductie, bodem en economie)

2.a Hoe is u ervaring met kruidenrijkgrasland

Je moet in de herfst inzaaien en geduld hebben. Heb een perceel dat al 4 keer ingezaaid is voor het slaagde. In het najaar is het beste tijdstip om te zaaien. 9 van de 10 keer haalt door zaaien niet het beoogde resultaat.

2.b Wat ziet u voor effect van kruidenrijkgrasland op het gehele bedrijf? (invloed van bovenstaande punten)

Ik ben begonnen met werken met kruiden om meer organische mineralen te kunnen winnen van het land. Door de kruiden in het land zit er meer organische gebonden mineralen voor de koeien in het voer, elk kruidje zit een heel verhaal bij. Een koe kan zichzelf goed sturen in de mineralen behoefte, zo vreet een koe soms bladeren van een willig dit omdat de koe buikpijn heeft. Een meidoorn werkt ook positief een koe pakt wat die nodig heeft. Verder merk ik dat de kruiden later op gang komt dan het gras. Met beweiden merk ik dat de zode minder wordt, maar het ziet er veel leuker uit. Het oog wil ook wat, het is geen monocultuur meer voor het oog van de mens lijkt het net een theetuin. Ik ben bio dus kan niet goed zeggen wat het effect van de kruiden is. Maar voor mijn gevoel gooi ik nog steeds te veel mest op de kruiden percelen. Want de rest van de stikstof moeten de vlinderbloemige opnemen uit de lucht en worden zo niet lui.

2.c Heeft kruiden inpassen in u bedrijf u doel behaald?

Ik heb bepaalde dingen fout gedaan, door te kort maaien of kort beweiden raak je de kruiden kwijt. De percelen blijven langer groen door de kruiden. Voor de langste dag zie ik kruiden minder en groeit het gras goed. Na de langste dag komen er meer kruiden en gaat het beweiden lastiger. En dan nemen de kruiden het over. Het doel om meer organische mineralen te krijgen kan ik niet onderbouwen of het gelukt is maar voor het gevoel wel.

2.d Zijn er neveneffecten van kruidenrijkgrasland?

De loonwerker krijgt al hoofdpijn in de herfst als die balen van de kruiden moet persen, hij kan er slecht balen van persen doordat het droge stof percentage van de kruiden laag is en de plant redelijk grof is. De kruiden moet je een dag langer laten liggen om droog te krijgen. Cichorei is alleen maar blad en knijp je het vocht uit als je in je hand hebt, bij gras heb je het niet. Vooral hoog maaien is het belangrijk om kruiden erin te houden. Ik ben denk driekwart van de kruiden op de meeste percelen kwijt. Nu probeer ik met de wiedeg klaver bij te zaaien in de grasmat, maar is nog afwachten wat het gaat worden. Nu ik biologisch bent zie ik dat kunstmest in het verleden zorgde voor cel strekking en verdunning. Maar andere grassen reageren anders op geen kunstmest. De engels raaigras is veredeld om goed kunstmest om te zetten in groei.

3. Welke strategische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering.

3.a Wat voor toegevoegde waarde kan kruidenrijk grasland in de toekomst hebben?

Kruidenrijkgrasland zorgt zichtbaar voor meer biodiversiteit, minder stikstof behoefte van de grond, en stikstof vastlegging van stikstof uit de lucht. Ook zorgen de kruiden voor een stukje natuurbeleving, meer bijen en insecten. Al is dit soms weleens moeilijk te matchen met het bedrijf. Afgelopen zomer hadden wij een perceel met veel cichorei een strook laten staan om te laten zaaien en daarna met de volgende snede mee te maaien. Alleen was de cichorei te grof geworden waardoor de koeien het niet meer vraten. En het maaien van de

kruiden viel niet mee lijkt op takken bossen, en koste me wel een paar v snaren. Voor het gezicht was het mooi eigenlijk moet er een kruidentuintje van maken misschien, de omgeving verandert toch. Zit soms te denken om zo'n strook te gebruiken om kruiden te tellen voor bijvoorbeeld kruidenthee van te maken, met een mooi doosje en verhaal kun je er toch geld mee verdienen.

3.b Welke strategische factoren zijn van invloed op het inpassen van kruidenrijk grasland in de bedrijfsvoering. (denk hierbij aan extra opbrengsten, GLB, Melkgeld, of toekomst bestendiger bedrijf) kunt u hier voorbeelden van geven?

Strategisch gezien denk ik dat kruiden een goede toevoeging is binnen het bedrijf door minder input van buitenaf. Verder is het verstandig om kritisch te kijken waar je kruiden wilt gaan verbouwen. Zeker op veengrond is het verstandig om niet te veel kruiden te zaaien op lagere percelen die bestemd zijn voor beweiden. Door de opener zode is de draagkracht minder op deze percelen. De drogere percelen hebben het meeste baat bij kruiden omdat ze in de droogte beter door groeien.

3.c In welke mate heeft u omgeving invloed op uw toekomstige besluiten?

Kruiden oogt op het oog beter, ik krijg nooit een duimpje naar beneden van mensen over de kruiden. De omgeving waardeert het als ze bloeiende planten zien in het land, alleen zien de mensen het niet snel omdat de percelen achter de bedrijfsgebouwen ligt. Een positieve waardering van de mensen om je heen stimuleert het wel om er mee door te gaan.

3.d Hoe ziet u de toekomst van kruidenrijkgras binnen uw bedrijf?

De beste resultaten zie ik in volvelds kruiden inzaaien, hierbij zie ik voornamelijk klavers smalle weegbree en duizendblad het goed doen op deze grond en die graag zaaien op deze grond.

4. Welke idealistische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in het passen in hun bedrijfsvoering?

4.a Wat is u persoonlijke motivatie om met kruidenrijkgrasland te werken?

Het is goed om mee te bewegen met de maatschappij, als iedereen zegt naar rechts maar je tocht naar links wilt, dan sta je op het eind van liedje alleen te roepen. Doorgaan op de manier die de maatschappij niet wil, werkt je alleen maar tegen in de toekomst

4.b Hebben bepaalde persoonlijke waarden hiermee te maken?

Je moet een bepaalde denk richting willen denken. Je moet wel in zijn dat je zelf ook wat wil. Ik krijg altijd wel weer energie van nieuwe dingen. Als je tien jaar hetzelfde moet doen wordt het een beetje saai.

5. RESPONDENT 5

1. Kunt u kort vertellen wie u bent en wat voor bedrijf u heeft?

Gangbaar melkveebedrijf met 129 koeien en bijbehorende jongvee op 57 hectare kleigrond hiervan is 20 hectare kruidenrijk grasland. Proberen de biodiversiteit in en rond ons bedrijf te bevorderen, maar toch een goede productie te behalen. Dit doen we door kruidenrijk gras toe te passen en bomen en struiken aan te planten om voedsel te verbouwen voor de mensen en schuilplek voor de koeien te maken. Op dit moment bezig met de consument in de buurt aan het bedrijf te koppelen, door lokale winkels. Op dit moment is er 22 hectare kruidenrijk van verschillende leveranciers.

2. Welke bedrijfstechnische effecten heeft kruidenrijk grasland op de bedrijfsvoering?

(Denk hierbij effecten op de koe/gezondheid/ groei/ melkproductie, bodem en economie)

2.a Hoe is u ervaring met kruidenrijkgrasland

Percelen met kruiden groeien goed en vooral in droge periode is de productie van deze percelen goed. In de zomer stond er toch een dikke pak gras om te maaien. De koeien vreten de kruiden goed door de goede smakelijkheid. De kruiden hebben zichtbaar positief resultaat op de gezondheid van de koeien. De kruiden percelen worden minder bemest en dat is wel uitdagend want de mest moet dan toch afgevoerd worden en dit kost extra geld. Nu met het voeren van het kruidenrijk gras vreten de koeien het fantastisch. We hebben ervoor gekozen om de melkproductie niet toe te laten nemen maar met minder krachtvoer de koeien te laten presteren. Op de gezondheid kunnen we moeilijk wat zeggen, want hebben de veestapel verkleint dus de mindere koeien zijn weg.

2.b Wat ziet u voor effect van kruidenrijkgrasland op het gehele bedrijf? (invloed van bovenstaande punten)

Door met kruiden te werken is er minder input van buitenaf nodig op het bedrijf, denk hierbij de input van kunstmest maar ook dat de krachtvoer gift naar beneden is gegaan met gelijkblijvende productie. Verder moeilijk wat over te zeggen omdat het eerste jaar is met de kruiden. Ook is er op de bodem positief effect zichtbaar van de kruiden door goede gewas opbrengsten.

2.c Heeft kruiden inpassen in u bedrijf u doel behaald?

De kruiden binnen het bedrijf is gedaan voor biodiversiteit en de bodem te kunnen verbeteren. Gezien de biodiversiteit heeft de kruiden mij verwachting overtroffen hoe goed effect ze hebben op de biodiversiteit. Alleen wat ik wel lastig vind is dat als alle kruiden in de bloei zijn, alle bijen en insecten blij zijn, maar wij met de maaier er overheen gaan. Door de kruiden is de biodiversiteit toegenomen, de bodem kwaliteit beter geworden en de ruwvoer opbrengst verhoogd.

2.d Zijn er neveneffecten van kruidenrijkgrasland?

Kruidenrijkgrasland heeft meer effect op de biodiversiteit als van tevoren gedacht. Het is moeilijk om te kijken wat er voeding technisch er nu in zit, de analyse klopt nu nog niet door de minder eik lijn. Nu kom je achteraf pas achter wat de effecten zijn van de kruiden op het rantsoen.

3. Welke strategische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in te passen in hun bedrijfsvoering.

3.a Wat voor toegevoegde waarde kan kruidenrijk grasland in de toekomst hebben?

Met kruidenrijkgrasland is het mogelijk om met minder input van kunstmest toch een goede productie te behalen. Ook het verbeteren van de bodem door geen kunstmest te gebruiken en veel kruiden inzetten knapt de bodem van op. De bodem verbeteren om langdurig land gebruik vol te kunnen houden. Ook hoop ik in de toekomst positief effect op de gezondheid

3.b Welke strategische factoren zijn van invloed op het inpassen van kruidenrijk grasland in de bedrijfsvoering. (denk hierbij aan extra opbrengsten, GLB, Melkgeld, of toekomst bestendiger bedrijf) kunt u hier voorbeelden van geven.

Strategisch gezien zijn de burgers van invloed op het kruidenrijk grasland.

3.c In welke mate heeft u omgeving invloed op uw toekomstige besluiten?

Ik heb het niet afgekeken van boeren uit de buurt, maar heb het meer vanuit mijn andere werk in de gezondheidszorg meer verdiept in de voeding van mensen door cursussen. En hierbij gaat het ook over landbouwmethode, wat ik dacht ik wil het nu anders gaan doen. En op een gegeven moment sluit je aan bij zelfde soort boeren. En dan is kruidenrijk grasland logische stap.

3.d Hoe ziet u de toekomst van kruidenrijkgras binnen uw bedrijf?

Ik zou op zich over heel het bedrijfsoppervlakte kruiden willen. Alleen zit ik er nog mee met de bemesting. Waarschijnlijk moeten we dan nog meer afvoeren of meer land hebben en dat is nogal een pittige stap. Een ander punt waar ik mijn vragen bij heb is hoe blijven de kruiden in het land bij een intensief gebruik van beweiden en maaien.

4. Welke idealistische overwegingen noemen melkveehouders om kruidenrijk grasland in het passen in hun bedrijfsvoering?

4.a Heeft u naast bedrijfstechnische en strategische overwegingen nog andere redenen om kruidenrijk grasland in te passen in de bedrijfsvoering?

Nee niet anders als eerder genoemde redenen.

4.b Wat is u persoonlijke motivatie om met kruidenrijkgrasland te werken?

Nou ja de hele diepe motivatie zit hem in het helpen van mensen in de omgeving gezonde levensstijl aan te kunnen bieden. Door een gezond product maakt, en goede leefomgeving maakt om in te recreëren, om zich prettig te kunnen voelen. Dus ja ik heb het gevoel dat we een beetje teruggaan hoe de natuur bedacht is voor ons, alleen dan wel met een modern soesje zodat het binnen de gangbare landbouw praktijk. Op deze mooi kleigrond gaan we geen extensief kruiden doen, dat is zonde.

6. RESPONDENT 6

Kunt u kort wat vertellen wie u bent en wat voor bedrijf u heeft?

Biologisch melkveehouder op 35 hectare zandgrond. Sinds 1997 biologisch en werkt al jaren met kruiden in het gras. De gemiddelde melkproductie is 6000 kg melk.

Wat is u ervaring met kruidenrijk grasland?

Ik kan niet zeggen of er verschil tussen wel of geen kruiden zit want alles is kruidenrijk. Met inzaaien wordt de kruiden bijgemengd voornamelijk cichorei en smalle weegbree. In een Vermanen mengsel, De Pure Graze mengsel is slecht bevallen. In de pure graze mengsel zit kropbaar en dat is slecht bevallen groeit wel goed op de droge grond maar smakelijkheid was slecht.

Welke bedrijfstechnisch effect heeft kruidenrijk grasland op de bedrijfsvoering

Ik zie wel verschil met andere percelen in de buurt met het groeien van kruiden in droge periodes, maar kan niet zeggen of het ligt aan de kruiden of aan het biologische boeren daar durf ik geen uitspraken over te doen. Over de gezondheid kan ik eigenlijk niks over zeggen. Omdat heel het bedrijf kruidenrijk is, maar wij hebben weinig mastitis of andere ziektes.

Met welk doel heeft u kruiden ingezaaid in het land?

De natuur is gevarieerd en die moet je zo goed mogelijk nabootsen Als ik kans zie om 4 verschillende soorten grazers op het perceel te Laten grazen zou ik meer opbrengst kunnen halen als een soort.

Neveneffecten van kruidenrijkgrasland

Ik ben pachter van Stichting de bomen en de boswachter die daarvan rond loopt is heel enthousiast over de biodiversiteit hier, die heeft heel veel jaren ervaring. Ik ben ook wel eens mee geweest met de echte insecten mensen, en dan schrik je van hoeveel insecten er zijn in het land.

Welke strategische overweging neemt u mee om kruiden in te zaaien?

Wij proberen de natuur zo goed mogelijk na te bootsen, maar met alleen Engels raaigras haal je hoge cijfers mee. Maar heb zelf problemen met monocultuur, dit is niet natuur. Een nadeel van monocultuur kun je zien aan de essenziekte, wat uit de Flevopolder gekomen is komt ook gewoon door die monocultuur daar. Elke soort die geconcentreerd op één plek is houdt zich niet goed stand. En is gevoeliger voor ziektes en dit kun je doortrekken naar allerlei dingen toe zoals mensen hoe ze in China rond lopen zoveel kan niet goed gaan.

Hoe ziet u de toekomst van kruidenrijkgrasland?

Als de kunstmest prijs hoog blijft dan zal er wel veel meer kruiden komen. Veel gas opstoken om kunstmest te produceren om kleur op gras te houden, ja dat kan eigenlijk niet!

Welke strategische factoren zijn van invloed op het inpassen van kruidenrijk grasland?

Wij zijn begonnen met kruiden omdat het beter past bij de natuur bij het beestje bij de koe. Mijn kleinzoon is nu 20 die wilt overnemen dan is het wel belangrijk dat het ook over neembaar is. Vind het belangrijk dat naar de toekomst op dezelfde manier vee kan gehouden worden.

Welke invloed heeft u omgeving op de kruidenrijk grasland?

De omgeving heeft hier geen invloed op, maar de mensen in de buurt reageren wel positief als ze kruiden zien bloeien in de wei. Daar kun je van genieten dus het geeft wel een stukje arbeidsvreugde

Hoe ziet u de toekomst van kruidenrijk gras op u bedrijf?

Ik zie het positief in afgelopen najaar ook weer 4,5 hectare kruiden ingezaaid, al had ik het misschien wel beter moeten voorbereiden voor betere resultaten het is nu wel heel erg hobbelig. Maar een keer maaien wordt het misschien ook wel vlakker van.

Wat is u persoonlijke motivatie van kruidenrijkgrasland?

Ik vind dat kruidenrijk grasland erbij hoort. Iedereen doet er nou heel bijzonder over dit is niet nieuw maar het is gewoon weer terug van weggeweest. In mijn geval komt het automatisch in de grond en zaaien af en toe wat bij. En zo is nu gaat, gaat het eigenlijk goed genoeg.

Wat is u persoonlijke waarde om te kiezen voor kruidenrijk grasland?

Persoonlijk zie ik het ook gewoon economisch zoals het nu gaat, in het beheer levert het voldoende opbrengst en inkomen op. Je moet ook accepteren dat bepaalde kruiden verdwijnen die niet tegen het beheer kunnen.

7. RESPONDENT 7

Kunt u kort wat vertellen over uw bedrijf en over kruidenrijk grasland?

22 jaar biologisch melkveebedrijf vanaf het begin al bezig geweest met kruidenrijk door diverse Klaver soorten. 57 hectare kleigrond op de huiskavel dit is grasland en 30 hectare natuurland. Van het natuurland is een gedeelte botanisch. Hier mag een gedeelte extensief beweid worden. Hier mag ook totaal geen mest gebracht worden er staan veel kruiden al vind ik zelf dat waar vee loopt meer kruiden staan, als waar veel gemaaid wordt. Dit komt denk ik toch door het zware gewas maaien waardoor de bodem een tik krijgt

Wat voor ervaring heeft u met kruidenrijk grasland?

Op ons productieland hebben we veel ervaring met klaver bij natuurland hebben we meer ervaring met biodivers kruiden. Het hooi van het natuurland kan lekker ruiken, maar het grasklaver van productieland daar kunnen we goed van melken. Als je dat hooi erbij voert is er toch behoefte aan. Om hier goed van te melken is het belangrijk om goed droog hooi te maken. Een paar natte balen met dit gras hebben we minder goede ervaring mee.

Wat voor effect ziet u van kruidenrijk grasland op het bedrijf

Ja wat moeten we daarop zeggen haha. Het hooi vreten ze graag, is denk ik een mooie aanvulling klavers zijn geweldig voor de bodem. Door de diepe beworteling wordt de grond geperforeerd. En wij zien dat als er een akkerbouwgewassen voorgestaan heeft de klavers het beste resultaat geeft. Nu hebben we triticale graan en erwten staan, en hopen daarna weer gras in te zaaien met klavers. Door graan en erwten erop te telen wordt de bodem uitgemergeld van stikstof. De witte Klaver groeit goed de rode klaver zit minder eiwit in en qua vems vallen de klavers niet mee, maar qua stikstof is het een goede aanvulling. En proberen op deze manier maximaal eiwit van het land te halen. Maar we hebben eigenlijk nog te weinig eiwit in het gras. Ook hebben we 30 hectare land op afstand met grasklaver op akkerbouwgrond dit hebben we 6 keer gemaaid om veel eiwitten van het land af te halen. Maar het eiwit valt nog niet mee want er zat gemiddeld maar 150 ruw eiwit in, dit kan ook mede komen doordat er rietzwenk ingezaaid is. Qua vems valt het gras niet mee maar dit kan ook komen doordat de eik lijn niet goed is. Verder merken we dat de witte klaver minder geschikt is om te beweiden.

Heeft u uw doel behaald met de kruiden?

cichorei en duizendblad valt niet mee om lang in te houden, dit komt denk ik doordat in de natuur ook niet hier voorkomt. Klaver bevat heel goed om veel eiwit van het land af te halen. En doordat we minder stikstof mogen aanwenden willen we toch productie behalen door stikstof te binden uit de lucht. Eigenlijk is het beste om een wisselteelt met akkerbouwer te doen want na 5 jaar zijn de kruiden bijna allemaal weg. De kruiden bij de akkerbouwer wordt ook ingezet als bodem verbeteraar.

Ziet u ook neveneffecten van kruidenrijk grasland?

In het begin zagen we heel veel trossen maar nu valt het eigenlijk wel mee dit komt mede doordat er meer mais gevoerd is. Het zaaizaad is hartstikke duur en het vraagt nogal wat energie om de klavers in te krijgen. Klavers kunnen ook slecht tegen structuur schade in de grond.

Wat voor toegevoegde waarde ziet u in kruidenrijk grasland in de toekomst?

In de toekomst zullen we graag de grond weer willen roteren met een graan om de kruiden erin te krijgen. En hopen in de toekomst een ras te hebben wat goed blijft staan. En hierdoor niet het land op zijn kop hoeft te zetten en daardoor de bodem beter blijft

Wat voor strategische factoren hebben invloed op kruidenrijk grasland?

Wanneer de kruiden in bloei staan zie je bijtjes rondvliegen miljoenen dat is goed voor de biodiversiteit en je ruikt de zoete lucht van die kruiden als het in de bloei staat. De percelen hier zijn niet helemaal te volgen het ene jaar doet een ingezaaid perceel het heel goed en het jaar erop kan het zomaar zijn dat het perceel minder goed produceert.

In welke maten heeft de omgeving invloed op de beslissingen rondom kruidenrijk grasland?

Ik merk wel dat je effect hebt op andere boeren, want ze zien hoe wij het doen en die zeggen dan o dat gaan wij ook doen. Maar andersom is het ook wel eens dat ze vragen wat heb je daar nou weer gedaan. Je probeert wel eens wat uit voor de kruiden, Maar soms mislukt het ook finaal en dan hoor je het ook wel van je collega's maar wie niet waagt wie niet wint. De consument weet weinig over kruidenrijkgrasland ze zien het niet als kruiden. Als het groen is denken de burgers dat het monocultuur grasland is maar wanneer het langer is en soms helemaal wit van de klaver is zullen ze denken dat het anders is. Maar wanneer er na een week later gemaaid is lijkt het gewoon weer op monocultuur grasland.

Wat is uw persoonlijke motivatie om met kruidenrijkgrasland te werken?

Persoonlijk heb ik een goed gevoel bij, ik denk dat we er verder mee komen. Ik geloof er wel een beetje in dat het wat toebrengt binnen je bedrijf

Hebben bepaalde persoonlijke waarden met u keus voor kruidenrijkgrasland te maken?

Het is een totaalplaatje biodiversiteit is erbij gebaat en je bespaart er een stukje milieu mee wat denk ik goed is. Het is leuk om te zie dat de kruiden gewaardeerd wordt door de burger, maar daar doen we het niet voor. Het is meer bedrijf technisch waarom we voor kruiden gekozen hebben.

8. RESPONDENT 8

Kunt u kort vertellen wat voor bedrijf u heeft

Wij hebben melkveebedrijf en compostering bedrijf en 25 hectare zandgrond rond huis en 10 hectare buitenstuk. Het compostering bedrijf is gekomen omdat we graag vaste mest willen op de grond. In de diepstrooisel boxen hebben we bomenblad dit heeft veel koolstof en dat geeft in de put aminozuur. Waardoor de PH lager is en de ammoniakemissie lager is. Volgens Anton Ligter zorgen deze aminozuren voor laag PH en minder ammoniakemissie, er komt nog een proef om dit te kunnen bewijzen. Ik denk dat dit de toekomst is om ammoniak te kunnen verlagen. Elf jaar geleden zijn we begonnen met inzaaien van kruiden, verschillende soorten klavers en kruiden. Elke snee komt er gewoon een halve opraapwagen meer gras van het perceel, als van het gelijkbare perceel zonder kruiden. Ook blijven deze percelen veel groener in droge periodes als de andere percelen. In de mengsels heb je natuurlijk diep wortelende en niet diep wortelende planten. Symbiose help de diep en de ondiep wortelende kruiden. In mij beleving doen de koeien het beter op de kruiden ze vreten het graag en geven er zeker niet minder melk van. Ondanks die lange stengel spul vreten de koeien het toch goed. Biodiversiteit is gewoon heel belangrijk. Pas was er een bijeenkomst in Montreal Canada over biodiversiteit. Elk plantje heeft zijn eigen kracht zo brengt de haver borium in de grond en cichorei calcium. Door de kruiden komt de bodem ook in balans gezien de mineralen.

Kruidenrijkgrasland moet je anders bemesten met zode bemesten ga je te veel bemesten in een keer. Het is beter om kleiner giften te geven. De rekenregels voor bemesten kloppen niet er mag 170 kg stikstof bij mesten Maar we komen die verder als 140 kg stikstof Maar ik vind stikstof niet het belangrijkste Maar het mineraal wat de kortste komt gestuurd factor wat verbeterd moet worden. Koolstof en biodiversiteit is de toekomst voor de veehouderij

Wat is de reden dat u bent begonnen met kruiden?

Kruiden zorgen voor een betere bodem. Als je geen ridderzuring wil hebben moet je cichorei zaaien want het zijn allebei calcium indicatoren. Hier voor bij het huis hebben we met de biologische teeltadviseur gekeken om de grond weer goed te krijgen. Het perceel was vroeger een oude boomgaard. Wanneer de koeien in de kruiden perceel liepen stegen de koeien 1,5 liter in melk wanneer ze er uit gingen daalden ze weer. Na mij inziens is stikstof niet de beperkende factor voor groei maar moeten de mineralen in balans zijn in de bodem. We zien op het kruidenperceel elk jaar dat de koeien minder meters gras nodig hebben met strip grazen, je zag dat de koeien beter grazen en meer herkauwde. We zien dat de kruiden het beter doen met de compostmest in plaats van drijfmest. Wanneer je die biodiversiteit wil verbeter moet je goed bemesten op de goede manier dus bijvoorbeeld compost. Je moet kleine hoeveelheden bemesten met water erbij hierdoor zijn we veel beter voor het milieu bezig als één keer heel veel. Wij eten ook 3 keer per dag dus de bodem moet je ook de tijd geven, bodemleven kan niet alles in één keer opeten.

Je moet naar de basis die stikstof moet weer organisch gebonden zijn. Ik ben zelf altijd voorstander van het normale. Er zit veel meer winst in biodiversiteit, alleen moet die bemesting aangepast worden. Maar Den Haag moet het wel in gaan zien dat mestbeleid anders moet, anders neemt de biodiversiteit niet toe. Je kunt niet volledig binnen het bedrijf bio divers doen want er wordt te veel bemest met grote giften. Door een grotere stikstofgift maak je planten lui daardoor gaan ze stikstof niet uit de lucht halen

Wat voor toegevoegde waarde kan kruidenrijk grasland in de toekomst hebben?

Ik denk dat het sowieso gezonder is voor het vee, de bodem komt beter in balans. Alle melkveehouders hebben afgelopen jaar te weinig kalk gestrooid en hebben te weinig calcium in de bodem. Natuurlijk bodembeheer werkt door in heel het systeem en de koe haalt ook weer het voordeel uit, dus meer koolstof in de bodem om actief bodemleven te creëren. Koolstof is een energiebron voor het bodemleven, zorg voor goed koolstof in je bodem want ze houden beter de mineralen vast. Je weet ook hoe de koolstof kringloop werkt met fotosynthese. De CO2 gaat via de plantenwortels naar de bodem geen suikers die blijven in het

blad. Je moet ook niet korter maaien dan 8 cm want dan is het weer eerder groen en je bind dan eerder CO₂. Dit is ook weer gunstig voor het klimaat

Welke strategische factoren zijn van invloed bij het inpassen kruidenrijk grasland?

Ik denk dat kruidenrijk grasland het fundament onder het bedrijf verbeterd. Bij een goed en gezonde bodem komt er goed voer af, en resulteert het in een goede melkproductie. Bij een tekort van mineralen in de bodem, belemmert het de groei en krijgt het vee ook mineralen tekort. Door veel mest afvoeren missen we mineralen in de bodem.

In welke mate heeft uw omgeving invloed op uw kruidenrijk grasland?

De buurt niet zoveel, Wij hebben hier wel een 1,5 hectare bio divers perceel bij een particulier die is er heel blij mee, en die zie ik ook vaak in het perceel lopen om kruiden te plukken. In de volksmond wil iedereen wel maar je moet wel een stukje anders boeren door de bemesting aan te passen om organische stof omhoog te brengen.

Welke idealistische overwegingen heeft u om kruidenrijk grasland in te passen?

Nou ik vind het belangrijkste de gezondheid van de dieren. We produceren voedsel en daar hebben we ook verantwoordelijkheid naar de mensen toe vind ik. En dat wordt wel eens vergeten we hebben jaren gehad dat melk wit moet zijn en chocoladebruin en zo goedkoop mogelijk. Van die tijd moeten we een beetje af, ja de ziektekosten van 105 miljard en de gezondheid van de samenleving begint bij de bodem waar de voedsel vandaan komt. Daar hebben we als boeren maar ook zeker als overheid invloed op. En als je de ziektekosten wil drukken in Nederland dan zul je moeten kijken naar de manier van voedsel produceren. Maar wij als boer zorgen wel voor een gedeelte voor de gezondheid van de bevolking. Verder vind ik het ook leuk om met kruiden te werken en te zien wat voor effect dit heeft op het vee.

Heeft u naast de technische en strategisch overwegingen redenen om kruidenrijk toe te passen?

Nu halen we meer opbrengst van het land, en het geeft ook meer mineralen in zich dus dan ben je compleet aan het voeren. Ik heb ook wel eens bij een collega van jou Harm Mientjes een studieclub gedaan maar daar kwamen we erachter dat eigenlijk ook koolstof NPK moet zijn. De boerderij is een superorganisme en zo moet je het ook zien, op dit moment zie je grond in Nederland waar huizen opgebouwd worden, voor landbouw en voeding heb je ook grond nodig.

BIJLAGE 2 CODEREN

1. Bedrijfstechische effecten van kruidenrijk grasland		label- open coderen	Thema- Axiaal coder
responden	tekstfragment		
r1	Wanneer er teveel stikstof bemesting toegepast wordt merk ik dat de kruiden wegtrekken	stikstof bemesting	bemesting
r1	Ik denk zeker dat het beter is voor de bodem hebben gezien dat de structuur van de grond verbeterd	bodemverbeteraar	bodem
r1	Tot nu toe bevalt het goed, geen spijt van	tevreden	ervaring
r1	In de droge periode ging het gras dood en de kruiden groeide door	groeit door bij droogte	groeien
r2	Doordat de kruiden minder bemesting nodig hebben zie ik het in de toekomst zeker als voordeel omdat de derogatie afgebouwd wordt dus minder drijfmest hebben	bemesting	bemesting
r2	De bodem is zeker beter door de diepe wortels.	diepe beworteling	bodem
r2	De schapen zijn mooier wit als ze in de kruidenrijk perceel lopen, dus denk dat de kruiden positief effect heeft op de gezondheid.	positief effect op gezondheid	gezondheid
r2	De eerste ervaringen met kruiden zijn positief, de koeien en schapen vreten het goed.	smakelijk voer	voeding
r2	De ganzen eten de graskruiden graag, komt doordat het in droge periode doorgroeit.	groeit door bij droogte	voeding/ groeien
r3	Door de vele stikstof wordt het kruiden plantje wel lui. Maar mijn ervaring is dat het klaver plantje in de herfst des te beter doet	stikstof bemesting	bemesting
r3	Ik ben er van overtuigd dat de kruiden in het droge jaar 2018 het gras wat er tussen stond heeft gered van de verdroging	groeit door bij droogte	groeien
r3	De kruiden en dan voornamelijk de cichorei zorgt voor een verminderde opbrengst.	verminderde opbrengst	groeien
r3	De koeien moesten eerst wennen aan de kruiden.	wennen aan kruiden	voeding
r4	Maar voor mijn gevoel gooi ik nog steeds te veel mest op de kruiden percelen	bemesting	bemesting
r4	Met beweiden merk ik dat de kruiden percelen slechtere zode heeft, maar het ziet er veel leuker uit. Het oog wil ook wat	mindere zode	bodem
r4	Door te kort maaien of kort beweiden raak je de kruiden kwijt	maaihoogte	ervaring
r4	9 van de 10 keer haalt doorzaaien niet het beoogde resultaat.	doorzaaien geen succes	groeien
r4	Voor de langste dag zie ik kruiden minder en groeit het gras goed, zeker bij droogte doen de kruiden het goed	groeit door bij droogte	groeien
r4	In het najaar is de beste tijdstip om te zaaien	najaar inzaaien	groeien
r5	Ik zou op zich over heel het bedrijfsoppervlakte kruiden willen. Alleen zit ik er nog mee dan heb ik te veel mest/ koeien	bemesting	bemesting
r5	Gezien de biodiversiteit heeft de kruiden mij verwachting overtroffen hoe goed effect ze hebben op de biodiversiteit	biodiversiteit	biodiversiteit
r5	Percelen met kruiden groeien goed en vooral in droge periode is de productie van deze percelen goed	groeit door bij droogte	groeien
r5	Nu met het voeren van het kruidenrijk gras vreten de koeien het fantastisch.	smakelijkheid	voeding
r6	De boswachter die hier veel rond loopt is heel enthousiast over de biodiversiteit op het bedrijf.	biodiversiteit	biodiversiteit
r6	Over de gezondheid kan ik eigenlijk niks over zeggen. Omdat heel het bedrijf kruidenrijk is, maar wij hebben weinig mastitis of andere ziektes.	gezondheid	gezondheid
r6	De percelen blijven groen in de droge periode, in tegenstelling tot andere percelen	groen	groeien
r7	klavers zijn geweldig voor de bodem door de diepe worteling en daardoor wordt de grond geperforeerd	bodemverbeteraar	bodem
r7	Klavers kunnen slecht tegen structuur schade in de grond	standvastigheid klavers	groeien
r7	Klaver bevalt heel goed door veel eiwit van het land af te halen, ondanks de lage bemesting gift	eiwit van eigen land	voeding, bemesting
r8	We zien dat de kruiden het beter doen met de compost mest in plaats van drijfmest	bemesting	bemesting
r8	Ook blijven deze kruidenpercelen veel groener in droge periode als de andere percelen	groeit door bij droogte	groeien
r8	Elke snee komt er gewoon een halve opraapwagen meer gras van het perceel met kruiden	opbrengst	groeien
r8	In mij beleving doen de koeien het beter op de kruiden ze vreten het graag en geven er zeker niet minder melk van	melkproductie	voeding

	2. strategisch overwegingen		
Respondent	tekstfragment	Label-open coderen	thema- Axiaal codere
r1	Om in de toekomst een gezond en goed bedrijf te hebben is het belangrijk duurzaam bezig te zijn en hierdoor ook extra inkomsten te kunnen maken door bijvoorbeeld voor ons planet proof melk	extra opbrengsten te behalen	economisch
r1	Het nieuwe GLB werkt hierin mee, dit stimuleert nog meer om in te zetten om de biodiversiteit te verbeteren	extra opbrengsten te behalen	economisch
r1	Met kruidenrijk grasland is het mogelijk goede opbrengsten te halen met niet te veel input	verminderen input	economisch
r1	De omgeving heeft zeker invloed, je kijkt toch om je heen wat wil de maatschappij	invloed omgeving	maatschappelijk
r2	Bij de hoge kunstmest prijzen is het alleen maar gunstiger om meer klavers te telen	kostprijsverlaging	economisch
r2	Ik denk dat het mogelijk is om beter financieel resultaat te behalen met kruiden in het land	economisch	economisch
r2	Als de consument alleen maar melk wil kopen wat bijvoorbeeld is geproduceerd van kruidenrijk grasland wil ik zeker mee bewegen	Veranderende consument	maatschappelijk
r2	Doordat de kruiden minder bemesting nodig hebben zie ik het in de toekomst zeker als voordeel omdat de derogatie afgebouwd wordt dus minder drijfmest hebben	veranderende regelgeving	regelgeving
r2	Zeker in droge zomers doen de kruiden het beter, en nu met toch wat klimaat verandering is het in de toekomst zeker goed om in te zetten	toekomstbestendiger	toekomstbestendig
r3	Een beter verdienmodel van het melkveebedrijf door extra de geld te krijgen door hogere melkprijs	opbrengst verhoging	economisch
r3	Naar mijn inzien is 20% kruiden van het areaal wel het maximale omdat de kwaliteit van het ruwvoer er niet beter van wordt	niet te veel kruiden	inpasbaarheid
r3	Als we straks mogelijk naar 1,5 koe per hectare gaan is het makkelijker in te passen	veranderende regelgeving	regelgeving
r3	Het AH concept van Delta Milk en planet proof wat hier in de buurt goed meegenomen wordt. Is het wel een kans voor een bedrijf	kansen willen pakken	toekomstbestendig
r4	Strategisch gezien denk ik dat kruiden een goede toevoeging is binnen het bedrijf door minder input van buitenaf	verminderen input	economisch
r4	Op veengrond is het verstandig om niet te veel kruiden te zaaien op lagere percelen die bestemd zijn voor beweiden, de kruiden zorgen voor verminderde draagkracht van de grond	plaats van inzaaien	inpasbaarheid
r4	Voor het gezicht is kruidenrijk grasland mooi, eigenlijk moet er een kruiden tuintje van maken, de omgeving verandert toch	veranderende omgeving	maatschappelijk
r4	Een positieve waardering van de mensen om je heen stimuleert het wel om er mee door te gaan	maatschappelijke waardering	maatschappelijk
r5	Met kruidenrijkgrasland is het mogelijk om met minder input van kunstmest toch een goede productie te behalen	verminderen input	economisch
r5	Ik zou op zich over heel het bedrijfsoppervlakte kruiden willen. Alleen zit ik er nog mee dan heb ik te veel mest/ koeien	kostprijs	economisch
r5	De bodem verbeteren om langdurig land gebruik vol te kunnen houden	bodem gezond houden	toekomstbestendig
r6	Als de kunstmest prijs hoog blijft dan zal er wel veel meer kruiden komen	kostprijs	economisch
r6	Economisch zoals het nu gaat, in het beheer levert het voldoende opbrengst en inkomen op	economisch	economisch
r6	Mijn kleinzoon is nu 20 die wilt het bedrijf overnemen dan is het wel belangrijk dat het ook over neembaar is	overname	toekomstbestendig
r7	In de toekomst zien we zeker de klavers hier groeien om het benodigde eiwit van het land af te kunnen halen	eiwit opbrengst	inpasbaarheid
r7	In de toekomst zullen we graag de grond weer door roteren om kruiden erin te krijgen	bodem gezond houden	toekomstbestendig
r7	Hopen in de toekomst dat het land niet meer op de kop hoeft om kruiden in te zaaien maar door veredeling de kruiden blijven staan	bodem gezond houden	toekomstbestendig
r8	Ik denk dat kruidenrijk grasland het fundament onder het bedrijf verbeterd	toekomstbestendiger	toekomstbestendig
r8	Natuurlijk bodembeheer werkt in heel het systeem door, de koe haalt er ook weer het voordeel uit	bodem gezond houden	toekomstbestendig

3. Idealistische overwegingen			
respondent	tekstfragment	label- open coderen	thema axiaal coderen
r1	Mijn persoonlijke motivatie is om heel eerlijk te zijn toch geld verdienen	geld verdienen	economisch
r1	Zelf vindt ik het erg leuk om te pionieren met kruiden, de kruiden in de slootkanten geeft ook een stuk werkplezier als je een slootkant ziet bloeien	werkplezier	werkplezier
r2	Mijn persoonlijke motivatie is dat we zuinig op de aarde moeten zijn, Ik wil dat de aarde vrucht draagt!	zuinig zijn op de aarde	verantwoordelijkheid
r3	Een persoonlijke waarde die voor mij belangrijk is dat het bedrijf geld moet opleveren zodat ik ook andere dingen kan doen naast het bedrijf	geld verdienen	economisch
r3	Wel moet ik eerlijk toegeven dat ik het ook mooi vind om de kruiden te zien in het land	werkplezier	werkplezier
r4	Doorgaan op de manier die de maatschappij niet wilt, werkt je alleen maar tegen in de toekomst	meebewegen met de maatschappij	verantwoordelijkheid
r4	Ik krijg altijd wel weer energie van nieuwe dingen	werkplezier	werkplezier
r5	Vanuit mijn andere werk in de gezondheidszorg heb ik me meer verdiept in de voeding van mensen en lanbouw methode door cursussen. Hierdoor wil ik het nu anders gaan doen	verantwoord voedsel	verantwoordelijkheid
r5	De hele diepe motivatie zit hem in het helpen van mensen in de omgeving door gezonde levensstijl aan te kunnen bieden	gezonde levensstijl aanbieden	verantwoordelijkheid
r6	Persoonlijk zie ik het ook gewoon economisch zoals het nu gaat, in het beheer levert het voldoende opbrengst en inkomen op	geld verdienen	economisch
r6	Wij proberen de natuur zo goed mogelijk na te bootsen, monocultuur ben ik niet zo van. Elke soort die geconcentreerd op één plek is, houdt zich niet goed stand	verantwoord produceren	verantwoordelijkheid
r6	Ik vind dat kruidenrijk grasland erbij hoort en geeft plezier in het werk	gewoonte	werkplezier
r7	Het is een totaalplaatje biodiversiteit is erbij gebaat en je bespaart er een stukje milieu mee wat denk ik goed is	verantwoordelijkheid	verantwoordelijkheid
r7	Persoonlijk heb ik een goed gevoel bij, ik denk dat we er verder mee komen. Ik geloof er wel een beetje in dat het wat toebrengt binnen je bedrijf	goed gevoel	werkplezier
r8	We produceren voedsel en daar hebben we ook verantwoordelijkheid naar de mensen toe vind ik	verantwoordelijkheid	verantwoordelijkheid
r8	De gezondheid van de samenleving begint bij de bodem waar de voedsel vandaan komt	verantwoord voedsel	verantwoordelijkheid
r8	Verder vind ik het ook leuk om met kruiden te werken en te zien wat voor effect dit heeft op het vee	werkplezier	werkplezier

